

KRZYSZTOF KOŁODZIEJCZYK
ROBERT SZMYTKIE
Uniwersytet Wrocławski
e-mail: krzysztof.kolodziejczyk@uwr.edu.pl
robert.szmytkie@uwr.edu.pl

DOI: <http://dx.doi.org/10.17651/ONOMAST.60.24>

Onomastica LX, 2016

PL ISSN 0078-4648

ZMIANY NAZW GEOGRAFICZNYCH NA ZIEMI KŁODZKIEJ PO DRUGIEJ WOJNIE ŚWIATOWEJ

Słowa tematyczne: nazwy geograficzne, wysiedlenie ludności, wyludnienie, oswajanie przestrzeni, ziemia kłodzka

1. UWARUNKOWANIA HISTORYCZNE NAZEWNICTWA GEOGRAFICZNEGO ZIEMI KŁODZKIEJ

Nazewnictwo geograficzne w polskich Sudetach (a więc także na ziemi kłodzkiej) przeszło w XX w. prawdziwą rewolucję, będącą następstwem zmiany przynależności państwowej wraz z zakończeniem drugiej wojny światowej i w zasadzie całkowitej wymiany ludności, a w późniejszym okresie — szybkiego wyludniania obszarów wiejskich. W przeciwieństwie chociażby do Karpat większość obecnego nazewnictwa polskiego nie rozwijała się tu w sposób naturalny, wraz z wielowiekowym poznawaniem i zagospodarowywaniem otoczenia, lecz jest efektem jednorazowej, urzędniczej decyzji, zmieniającej nazwy niemieckie na polskie. Zmiany zatwierdzone przez Komisję Ustalania Nazw Miejscowości¹ oficjalnie weszły w życie 1 września 1947 r. (Martynowski, Mazurski, 1988, s. 40)². W wielu wypadkach polegały one na prostym tłumaczeniu nazw niemieckich (lub wprowadzeniu form o zbliżonych semantycznie podstawach),

¹ Komisja Ustalania Nazw Miejscowości, powołana przez Ministerstwo Administracji Publicznej i Ministerstwo Ziem Odzyskanych, zaczęła działać w styczniu 1946 r. Weryfikowała ona nazwy nadawane na szczeblu lokalnym, które następnie zatwierdzał minister administracji publicznej przez ogłoszenie w „Dzienniku Ustaw” i „Monitorze Polskim”. Przed powołaniem Komisji sprawdzaniem nazw zajmował się w przypadku Śląska Instytut Śląski i specjalna komisja kierowana przez językoznawców W. Semkowicza i W. Taszyckiego (Ruchniewicz, 2006, s. 655).

² Zbigniew Martynowski (1908–1993) był w latach 1947–1948 członkiem Podkomisji Sudeckiej Komisji Ustalania Nazw Miejscowości. Osiedlił się po zakończeniu drugiej wojny światowej w Łądku-Zdroju, gdzie prowadził badania toponomastyczne i szukał śladów polskości na ziemi kłodzkiej. Jego publikacje wyróżniały się oryginalnymi koncepcjami etymologicznymi (Mazurski, 2012, s. 578–579). W zasadzie wszystkie informacje dotyczące genezy nazw zawarte w przewodniku turystycznym Z. Martynowskiego i K. Mazurskiego (1988) są autorstwa tego pierwszego.

stąd w pewnym sensie odzwierciedlają one wcześniejszą tradycję miejsca, przy czym była ona z reguły w ogóle nieznana przesiedlanej tu ludności polskiej, która dodatkowo w dużej części nie pochodziła z gór, stąd takie krajobrazy i nazewnictwo z nimi związane były jej obce³. Dla innych obiektów tworzono adaptacje fonetyczne nazw niemieckich, które często pozbawiały je pierwotnego znaczenia (albo znaczenia w ogóle), lub wprowadzano zupełnie nowe nazwy. Pewna część nazw przedwojennych zawierała elementy słowiańskie⁴. W publikacjach z czasów socjalistycznych (np. Martynowski, Mazurski, 1988) podkreślano polski rodowód wielu toponimów, co ze względów historycznych często nie miało uzasadnienia, w wielu przypadkach bowiem były to formy pochodzenia czeskiego lub łużyckiego⁵. Komisja starała się uwzględniać ten słowiański źródłosłów, ale ze względu na tempo pracy (potrzeba wprowadzenia oficjalnych nazw własnych na całych tzw. Ziemiach Odzyskanych) nie zawsze był czas na odpowiednie badania historyczne. Trzeba też podkreślić, że na określenie wielu (a na pewnych obszarach większości) obiektów, które przed wojną miały nazwy, po 1945 r. nie zaproponowano polskich odpowiedników (i tak często jest też współcześnie). Ponieważ tożsamość miejsca zapisana jest także w jego nazwach, zanik licznych mian można do pewnego stopnia uznać za przejaw dehumanizacji krajobrazu, na co — także na przykładzie sudeckim (okolice Kamiennej Góry i Chełmska Śląskiego) — zwracali uwagę D. Chylińska i G. Kosmała (2010). Ponadto niektóre propozycje Komisji Ustalania Nazw Miejscowych absolutnie nie wpisywały się w sudecki krajobraz, czego najlepszym przykładem jest *Trójmorski Wierch* w południowej części Masywu Śnieżnika z typowo tatrzańskim określeniem *wierch*. Nazwę tę miał zaproponować w 1946 r. turysta i krajoznawca M. Orłowicz (Mazurski 1983, s. 38, 45) dla podkreślenia tego, że potoki spływające ze stoków góry znajdują się w zlewiskach trzech mórz: Bałtyckiego, Północnego i Czarnego. Czesi *Trójmorski Wierch* określają tradycyjnie jako *Klepý* lub *Klepáč*, co nawiązuje do charakterystycznego stukotu wydawanego w czasie wietrznej pogody przez blokowisko skalne na szczycie.

Tworzenie współczesnego nazewnictwa polskiego na ziemi kłodzkiej w następstwie działalności lokalnych społeczności mogło rozpocząć się więc

³ Przedwojenna tradycja jest powtórnie odkrywana dopiero od niedawna, głównie przez mieszkańców miast, którzy przenieśli się w Sudety lub mają tam tzw. drugie domy.

⁴ Usunięcie elementów słowiańskich miały na celu zmiany nazw wprowadzane w okresie hitlerowskim.

⁵ Osobom zainteresowanym pochodzeniem nazw słowiańskich na ziemi kłodzkiej można polecić prace dotyczące historii osadnictwa na tym terenie (np. „Studia z dziejów ziemi kłodzkiej” (Gładkiewicz (red.), 1990), a w nich zwłaszcza prace J. Kaźmierczyka i L. A. Tyszkiewicza) lub typowo językoznawcze (zwłaszcza: Siatkowski, 1962a, b, oraz Sochacka, 1996, a także przywoływane w tej ostatniej pozycji opracowania historyczne).

dopiero na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych XX w.⁶ Brak identyfikacji z tymi terenami, wzmacniany poczuciem tymczasowości (obawa przed powrotem niemieckiej ludności) i niedostatecznymi umiejętnościami gospodarowania w trudnych, górskich warunkach, powodował jednak, że proces ten — zwłaszcza w początkowym okresie — postępował dość wolno. Wiąże się to także z odpływem ludności wiejskiej z ziemi kłodzkiej, który co prawda rozpoczął się już pod koniec XIX w., ale przybrał na sile właśnie po drugiej wojnie światowej, kiedy kilkanaście wsi i przysiółków całkowicie się wyludniło. Po pierwsze, liczba powojennych osadników była mniejsza niż liczba ludności niemieckiej (niektórych z mniej korzystnie usytuowanych przysiółków w ogóle nie zasiedlono), po drugie, trudne warunki naturalne i społeczno-gospodarczo-polityczne przyczyniły się do opuszczania kłodzkich wsi, zwłaszcza w latach 1950–1960 (Ciok, 1995; Latocha, 2014; Miszewska, 1989; Szmytkie, 2008). Na proces tworzenia nazw na badanym obszarze miała także wpływ turystyka. Jej dość znaczny rozwój w okresie międzywojennym (Potocki, 2004) został w Polsce Ludowej ograniczony przez przepisy graniczne. Wprowadzono liczne obostrzenia poruszania się w strefie przygranicznej, które w istotnym stopniu ograniczyły penetrację turystyczną najwyższych partii gór (granica państwowa z reguły wiedzie grzbietami najwyższych pasm), czyli często najbardziej atrakcyjnych fragmentów ziemi kłodzkiej. Znalazło to wyraz chociażby w przebiegu szlaków turystycznych — w zasadzie nie wytyczano ich w strefie między ostatnią szosą na terenie kraju a granicą państwową (Kołodziejczyk, 2014, s. 85). Ponadto wiele schronisk i innych obiektów służących turystom (np. gospody) nie zostało po wojnie uruchomionych (a czasem — w następstwie porzucenia — uległo kompletnemu zniszczeniu) lub stało się tzw. bazą zamkniętą, dostępną wyłącznie dla wybranych grup społeczeństwa (Mazurski, 2012). Turystyka rozwijała się tylko w niektórych częściach regionu (głównie w Górach Stołowych, okolicach pięciu uzdrowisk, otoczeniu Międzygórze w Masywie Śnieżnika). Ponieważ pewna część toponimów jest tworzona — a następnie popularyzowana — przez krajoznawców, niższy poziom i nierównomierność rozwoju turystyki przełożył się na mniejsze „zagęszczenie” nazewnictwa w niektórych częściach ziemi kłodzkiej. Tam, gdzie turyści nie docierali (a więc przede wszystkim w Góry Bialskie, południową część Gór Żłoty, większość obszaru Gór Bystrzyckich, Wzgórza Lewińskie), nie było potrzeby wprowadzania nazw, które miałyby im pomóc w orientacji. Inną sprawą pozostaje mała dostępność w okresie socjalistycznym map turystycznych czy przewodników po niektórych pasmach górskich otaczających ziemię

⁶ Oczywiście pomija się tu polskie osadnictwo w średniowieczu, odwołując się tylko do okresu po drugiej wojnie światowej.

kłodzką (dotyczyło to zwłaszcza Gór Bialskich, Bystrzyckich i Orlickich, ale także Bardzkich), co w połączeniu z nadaniem klauzuli tajności mapom topograficznym spowodowało, że „zwykli” ludzie mieli do czynienia tylko z wąską grupą toponimów związanych ze standardowymi atrakcjami turystycznymi regionu, takimi jak Śnieżnik Kłodzki.

2. HIPOTEZA BADAWCZA I CEL PRACY

Przystępując do analizy zmian nazw geograficznych na ziemi kłodzkiej, przyjęto założenie, że liczba toponimów (a więc także nazwanych obiektów) na tym terenie uległa po drugiej wojnie światowej spadkowi, a następnie wzrosła wraz z osuwaniem nowej przestrzeni przez przesiedloną na te tereny ludność polską i wymianą pokoleniową (pojawienie się pokolenia, które jest emocjonalnie związane z miejscem zamieszkania). Jak podkreśla bowiem K. Ostafin (2014, s. 175), powołując się na J. Gołaskiego (1967), toponimy „powstają na ogół w procesie poznawania i interpretacji otoczenia, a następnie są przypisywane jednoznacznie i bezpośrednio obiektom, na zasadzie umowy między ludźmi”. Uznaje się więc, że po urzędowym wprowadzeniu pewnej puli nazw zaraz po zakończeniu drugiej wojny światowej nowe nazwy tworzyły (i tworzą) się w sposób naturalny równocześnie z poznawaniem przestrzeni, przy czym proces ten przebiega na badanym terenie bardzo krótko, zwłaszcza w porównaniu z często wielowiekową tradycją mian przedwojennych czy sytuacją w środkowej i wschodniej Polsce. Celem pracy jest więc analiza zmian nazewnictwa geograficznego na ziemi kłodzkiej ze szczególnym uwzględnieniem zamiany toponimów niemieckich na polskie i następnie przekształceń w zestawie nazw polskich. Analizą objęto większą część XX w., a dokładniej — ze względu na dostępność map, będących podstawowym materiałem badawczym — okres od lat 1912–1919 do początku lat dziewięćdziesiątych. Badania mają zarówno charakter jakościowy (opisanie charakteru zmian, ich uwarunkowań i przyczyn), jak i ilościowy (porównanie liczby nazw funkcjonujących w różnych okresach XX w.).

Za podstawę badań obrano mapy wielkoskalowe (1 : 25 000). Autorzy zdają sobie sprawę, że przedstawione na nich nazwy nie całkiem odpowiadają nazwom używanym przez społeczność (zwłaszcza na mapach polskich), ale postulowane przez K. Ostafina (2014, s. 182) zbieranie toponimów na podstawie badań w terenie (ankiety wśród ludności) może się sprawdzić wyłącznie w odniesieniu do stanu aktualnego i ma niewielką użyteczność w badaniach retrospektywnych. Ponadto metoda ankietowa znacznie ogranicza obszar badawczy (lub wydłuża czas badań), a autorom zależało, po pierwsze, na objęciu bada-

niami relatywnie dużego terenu, a po drugie — na analizie zmian liczebnych nazewnictwa, do czego niezbędna była odpowiednio duża próba. W przypadku ziemi kłodzkiej (czy — szerzej — całych tzw. Ziem Odzyskanych) niezgodności pomiędzy nazewnictwem oficjalnym (zawartym na mapach) a używanym przez ludność mogą wynikać z urzędowego narzucenia większości nazw geograficznych po drugiej wojnie światowej. Część z nich może być nieużywana przez lokalne społeczności (lub często nawet w ogóle im nieznaną)⁷. Dodatkowo nazwy tworzone przez miejscową ludność zwykle dotyczą najbliższego otoczenia miejscowości, podczas gdy na ziemi kłodzkiej wiele obszarów jest znacznie oddalonych od zabudowy. Są one penetrowane głównie przez turystów, a dla nich podstawę wiedzy o poznawanej przestrzeni i o nazwach stanowią mapy.

3. METODA BADAŃ I SZCZEGÓLWE UWAGI

Szczegółowymi badaniami objęto wschodnią część ziemi kłodzkiej, biorąc pod uwagę wszystkie nazwy geograficzne pojawiające się na mapach topograficznych w skali 1 : 25 000. Przeanalizowano trzy rodzaje map reprezentujące trzy okresy rozwoju ziemi kłodzkiej w XX w.: a) początek XX w., kiedy tereny te należały do Niemiec i względnie dobrze się rozwijały (także pod względem turystycznym), choć zaznaczyły się już pierwsze przejawy wyludniania się wsi (Latocha, 2014, s. 160); b) lata siedemdziesiąte XX w., kiedy rozwój tych terenów był ograniczany peryferyjnym, przygranicznym położeniem (znaczące ograniczenia w poruszaniu się w strefie przygranicznej), a odpływ ludności ze wsi postępował szczególnie gwałtownie (niektóre osady do tego czasu całkowicie się wyludniły) oraz c) lata dziewięćdziesiąte XX w., kiedy dostępność tych obszarów znacznie się poprawiła, choć na jakieś pozytywne zmiany (rozwój turystyki, drugie domy) trzeba było czekać jeszcze kilka lub kilkanaście lat. Wybór tych trzech okresów pozwala na analizę zmiany nazw niemieckich na polskie po drugiej wojnie światowej, ale też pokazuje proces poznawania (asymilacji) nowej przestrzeni przez napływową ludność polską. Bardzo krótki okres kształtowania się nazewnictwa polskiego powoduje jednak, że wiele obiektów do dziś pozostaje bezimiennych, a inne nie mają jeszcze jednoznacznych mian, lecz kilka stosowanych wymiennie. Ponadto proces ten został w pewnym sensie zaburzony urzędowym wprowadzeniem polskich nazw po

⁷ Mogą występować też błędy w zapisie nazw lub ich położeniu na mapie, co wykazał na przykładach karpackich K. Ostafin (2014, s. 178–181), stąd tym bardziej można się ich spodziewać w Sudetach, gdzie polskie nazewnictwo jest stosunkowo nowe i powstawało niezwykle żywiłowo.

drugiej wojnie światowej, z których większość przetrwała do dziś⁸, inne jednak uległy modyfikacjom lub całkowitej wymianie.

Obszar badań szczegółowych odpowiada sześciu arkuszom niemieckiej mapy topograficznej „Meßtischblatt” (w nawiasach tzw. nowa — choć nadal przedwojenna — numeracja arkuszy i współczesne, polskie nazwy miejscowości dookreślających arkusze):

3296 (5666) Ullersdorf (Ołdrzychowice Kłodzkie),

3297 (5667) Bad Landeck (Lądek-Zdrój),

3298 (5668) Ober-Hermsdorf (Jasienica Górna)⁹,

3341 (5766) Wölfelsdorf (Wilkanów),

3342 (5767) Wilhelmsthal (Bolesławów),

3343 (5768) Bielendorf (Bielice).

Reprezentują one stan z lat 1912–1919 (zależnie od arkusza). Zgodnie ze współczesną regionalizacją fizycznogeograficzną (Atlas..., 1997, mapa: Podział fizycznogeograficzny; Kondracki, 2000) obszar ten obejmuje: a) fragment mezoregionu Kotlina Kłodzka w Sudetach Środkowych: mikroregion Wzgórza Rogówki, niewielką, południowo-wschodnią część mikroregionu Kotlina Kłodzka, mikroregion Wysoczyzna Idzikowa, wschodnią część mikroregionu Obniżenie Bystrzycy Kłodzkiej i północno-wschodni skrawek mikroregionu Wzniesienia Międzyleskie; b) większość mezoregionu Góry Złote w Sudetach Wschodnich: mikroregion Dolina Białej Łądeckiej, mikroregion Kotlina Łądecka, mikroregion Góry Złote bez północnej części, mikroregion Dolina Górnej Białej Łądeckiej i mikroregion Góry Białskie, oraz c) większość mezoregionu Masyw Śnieżnika, także w Sudetach Wschodnich: mikroregion Krowiarki i północną część mikroregionu Śnieżnik Kłodzki.

W celu analizy przebiegu zmian nazw dobrano odpowiadające obszarowi określone przez wyżej wymienione arkusze mapy „Meßtischblatt”, mapy pol-

⁸ Nie znaczy to jednak, że zostały one zaakceptowane i przejęte przez miejscową ludność. Nazwy wprowadzane urzędowo często odnosiły się do obiektów (najczęściej szczytów) położonych w wyższych partiach gór, z dala od miejscowości, stąd nie znajdowały się one w polu zainteresowania miejscowej ludności, co najwyżej (i to tylko lokalnie) — turystów. Niższe wzniesienia czy części stoków, grzbiety lub doliny w otoczeniu osad pozostały z kolei po wojnie nienazwane i ich nazwy mogły się tworzyć w sposób „naturalny”, przez umowę między ludźmi. Niestety, z wielu powodów (niewielkie lokalne społeczności, wyludnienie, przygotowywanie map topograficznych na potrzeby specjalne, np. dla wojska, a nie dla ogółu społeczeństwa) te spontanicznie tworzone nazwy bardzo rzadko trafiały na oficjalne mapy.

⁹ Na arkuszu tym przedstawiony jest tylko niewielki skrawek ziemi kłodzkiej bez żadnych nazw, stąd arkusz ten nie jest wymieniany w tabelach zawierających zestawienia nazw geograficznych. Poza tym na mapie tej znajduje się fragment ówczesnej Czechosłowacji (obecnie Czechy) bez treści mapowej oraz otoczenie niemieckiego Ober-Hermsdorf (obecnie Jasienica Górna) na Opolszczyźnie, czyli już poza ziemią kłodzką.

skie: mapy topograficzne opracowane w 1983 r. na podstawie mapy 1 : 10 000 z 1977 r. (arkusze: 472.44 Kłodzko, 473.33 Radochów, 482.22 Bystrzyca Kłodzka, 482.24 Domaszków, 483.11 Łądek Zdrój, 483.13 Bolesławów), reprezentujące stan z pierwszej połowy lat siedemdziesiątych XX w., oraz „Wojskowe mapy topograficzne”, wydane w 2000 lub 2001 r. (arkusze: M-33-58-C-c, d Polanica-Zdrój, M-33-58-D-c, d Łądek-Zdrój, M-33-70-A-a, b Bystrzyca Kłodzka, M-33-70-A-c, d Domaszków, M-33-70-B-a, b Stronie Śląskie, M-33-70-B-c, d Międzygórze, M-33-071-A-A, B Žulová), reprezentujące stan z 1994 r., z częściową aktualizacją w 2000 lub 2001 r. Niestety, autorzy nie mieli dostępu do „Wojskowych map topograficznych” obejmujących południowo-wschodni skraj Gór Żółtych (tzw. worek biały), co uniemożliwiło pełne porównanie nazewnictwa na tym terenie. Wszystkie mapy pochodzą ze zbiorów kartograficznych Zakładu Geoinformatyki i Kartografii w Instytucie Geografii i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Wrocławskiego.

Badania polegały na analizie porównawczej nazw poszczególnych obiektów na mapach z trzech okresów. Za punkt wyjścia przyjęto mapy niemieckie, na których zgodnie z hipotezą powinno być najwięcej toponimów. Następnie wyszukiwano odpowiedniki nazw niemieckich na mapach polskich. Oczywiście uwzględniono też wszystkie pojawiające się po drugiej wojnie światowej nowe nazwy obiektów, które były bezimienne na arkuszach „Meßtischblatt”. Nazwy zestawiono w tabelach, dzieląc je według poszczególnych arkuszy mapy niemieckiej, co ma ułatwić ich odnalezienie tym czytelnikom, których zainteresuje ich lokalizacja w terenie. Nazwy jednostek o charakterze powierzchniowym (np. regionów geograficznych, lasów, pól, łąk) zlokalizowane na granicy arkuszy mogą się w danej tabeli powtarzać, a nawet występować jako nieznacznie zmienione warianty (wynik różnych momentów aktualizacji i wydania poszczególnych arkuszy oraz różnej formy zapisu). Uwzględniono wszystkie nazwy własne pojawiające się na mapach, pominięto natomiast określenia pospolite, odnoszące się do wielu obiektów tego samego typu, np. niem. *Gut* ‘majątek’, *Vorwerk* ‘folwark’, *Fabrik* ‘fabryka’ czy *Försterei* ‘leśniczówka’, chyba że związana była z nimi jakaś nazwa własna, np. *Frobelhof* czy *Scheibenhof* (analogicznie postępowano w odniesieniu do mian polskich). Wyjątek uczyniono dla wybranej infrastruktury turystycznej (określenia *Pavillon* i *Belvedere*), która przed wojną stanowiła punkt docelowy lub etapowy wędrówek, w sposób dość jednoznaczny identyfikując miejsce, pod warunkiem, że także dziś stanowi ono atrakcję turystyczną i jest powszechnie odwiedzane.

Odpowiedniki nazw danego obiektu funkcjonujące w różnych okresach identyfikowano na podstawie położenia na mapach, przy czym nie zawsze te lokalizacje są jednoznaczne. Wiele wątpliwości budzą też zależności pomiędzy określeniami różnych szczebli hierarchicznych, zwłaszcza przyporządkowanie mniejszych osad czy przysiółków do większych wsi. Czyniono to wyłącznie na

podstawie analizowanych map — bądź nielicznych zapisów o przynależności danej jednostki do jednostki nadrzędnej (np. na mapach niemieckich zapisy typu „zu Habelschwerdt”), bądź przebiegu zabudowy i dróg. W wielu wypadkach jednoznaczne przyporządkowanie nie było jednak możliwe¹⁰. Ewentualne wątpliwości w tym zakresie oznaczono w tabelach znakiem „?” (pojawiającym się po wyjaśnieniu). Znak ten jest też wykorzystywany w sytuacjach, gdy brak polskich map obrazujących tzw. worek biały (o czym pisano wyżej) uniemożliwił analizę zmian nazewnictwa. Znak „-” (bez żadnego komentarza) w tabelach oznacza, że dany obiekt istnieje, lecz nie ma nadanej nazwy, jeśli z kolei dany obiekt zaniknął lub z innego powodu nie został nazwany, za znakiem „-” pojawia się komentarz w nawiasie kwadratowym. Nawias kwadratowy wykorzystywany jest też do rozwijania skrótów¹¹ oraz w sytuacjach, gdy dany obiekt w jednym okresie miał nazwę, ale w innym już nie, lecz miejscu temu można przypisać nazwę o odmiennym charakterze, np. nazwie zarośli porastających dane wzniesienie można przyporządkować nazwę szczytu lub przedwojennej nazwie doliny współczesną nazwę cieku nią płynącego. Nawiasy okrągłe zarezerwowano wyłącznie dla alternatywnych toponimów zapisanych na mapach, np. „G. Św. Marii (G. Ciernik)”. Podsumowaniem każdej tabeli jest zestawienie liczby nazw danego typu w trzech okresach, przy czym w wyliczeniach pominięto nazwy powtarzające się oraz te wiersze tabeli, w których nie udało się zestawiać mian z trzech map (wspomniany worek biały).

4. ZMIANY NAZW GEOGRAFICZNYCH WE WSCHODNIEJ CZĘŚCI ZIEMI KŁODZKIEJ

Nazwy regionów fizycznogeograficznych

W przypadku każdego z trzech analizowanych rodzajów map topograficznych prezentowany zestaw nazw regionów fizycznogeograficznych (tabela 1) był węższy niż przytoczona wyżej regionalizacja odpowiadająca współczesnemu stanowi badań (Atlas..., 1997; Kondracki 2000). Najwięcej choronimów (siedem) odnotowano na mapach przedstawiających sytuację z lat dziewięćdziesiątych XX w., co można wiązać z postępem nauki i rozwojem badań regionalnych, choć na mapach niemieckich zaznaczono tylko o jeden region mniej. Wyraźnie mniej jednostek (tylko cztery) znajduje się na mapach ukazujących stan z lat siedemdziesiątych.

¹⁰ Autorzy zdają sobie sprawę, że tego typu zależności można określić na podstawie innych źródeł (historycznych i statystycznych), nie stanowiło to jednak przedmiotu niniejszych badań, które skupione są na analizie nazewnictwa przedstawionego na mapach.

¹¹ W tabelach odstąpiono tylko od rozwijania bardzo częstego na polskich mapach skrótu G., oznaczającego górę.

siątych. Autorzy „Wojskowej mapy topograficznej” nie byli zgodni w zakresie poziomu taksonomicznego prezentowanych nazw, gdyż operują zarówno nazwami mezoregionów (Masyw Śnieżnika), jak i mikroregionów (Wzgórza Rogówki, Wysoczyzna Idzikowa, Góry Krowiarki, Góry Złote, Góry Bialskie), a nawet ich części (Żelazne Góry). Dwa pierwsze z wymienionych mikroregionów pozostawały nienazwane przed drugą wojną światową i w latach siedemdziesiątych XX w., a *Żelazne Góry* — określane przez Niemców jako *Eisen-Berge* (por. niem. *Eisen* ‘żelazo’) — uzyskały polską nazwę dopiero pod koniec XX w. Chociaż zasadnicze zręby regionalizacji w trzech badanych okresach są zbliżone, można dostrzec jedną wyraźną różnicę. Powojenne *Góry Złote* przed 1945 r. składały się z dwóch części — na północ i zachód od przełęczy Różaniec oraz wsi Orłowiec rozciągały się *Reichensteiner Gebirge* (nazwa pochodzi od miasta Reichenstein, obecnie Złoty Stok), na południe zaś — *Schlesisch-Glätzisches Grenz-Gebirge* (*Śląsko-Kłodzkie Góry Graniczne*¹²). Nazwa *Góry Złote* została nadana dopiero w 1949 r. (Martynowski, Mazurski, 1988, s. 37) zamiast bardziej właściwego historycznie *Małego* lub *Złotego Jesionika* (określenie *Jesionik*, pochodzące od licznych tu pierwotnie jesionów, odnosi się do większego obszaru górskiego, położonego w obecnej Republice Czeskiej). *Glatzer Schnee-Gebirge* (*Kłodzkie Góry Śnieżne*) stały się *Masywem Śnieżnika*. Taka zmiana nazwy (z *gór* na *masyw*) ma swoje uzasadnienie geologiczne i morfologiczne.

Tabela 1. Zmiany nazw regionów fizycznogeograficznych na dwudziestowiecznych mapach topograficznych przedstawiających wschodnią część ziemi kłodzkiej

Nazwa przedwojenna	Nazwa polska z lat siedemdziesiątych XX w.	Nazwa polska z lat dziewięćdziesiątych XX w.
Meßtischblatt, arkusz 3296 (5666) Ullersdorf		
Die Kühberge	Góry Krowiarki	Góry Krowiarki
Die Eisen-Berge	Góry Krowiarki [część]	Żelazne Góry [część Gór Krowiarek]
–	–	Wzgórza Rogówki
Meßtischblatt, arkusz 3297 (5667) Bad Landeck		
Reichensteiner Geb. [Gebirge]	Góry Złote	Góry Złote
Schlesisch-Glätzisches Grenz-Geb. [Gebirge]	Góry Złote	Góry Złote
Meßtischblatt, arkusz 3341 (5766) Wölfelsdorf		
Glatzer Schnee-Gebirge	Masyw Śnieżnika	Masyw Śnieżnika

¹² Rozgraniczały one ziemię kłodzką na zachodzie od Śląska. Śląskie (wschodnie) stoki tych gór znajdowały się na terenie ówczesnej Czechosłowacji (dziś powiat Jeseník w Republice Czeskiej).

Nazwa przedwojenna	Nazwa polska z lat siedemdziesiątych XX w.	Nazwa polska z lat dziewięćdziesiątych XX w.
Küh-Berge	Góry Krowiarki	Góry Krowiarki
–	–	Wysoczyzna Idzikowa
Meßtischblatt, arkusz 3342 (5767) Wilhelmsthal		
Glatzer Schnee-Gebirge	Masyw Śnieżnika	Masyw Śnieżnika
Bielen-Gebirge	Góry Białskie	Góry Białskie
Meßtischblatt, arkusz 3343 (5768) Bielendorf		
Schlesisch-Gläzisches Grenz-Gebirge	Góry Złote	Góry Złote
Liczba nazw (pomijając powtórzenia nazw przypisanych do kilku miejsc lub obiektów oraz występujących na sąsiednich arkuszach map)		
6	4	7

Źródło: opracowanie własne.

Nazwy gór i wzniesień

Góry i wzniesienia były wraz z jednostkami osadniczymi podstawowym przedmiotem zainteresowania Komisji Ustalania Nazw Miejscowych, która po drugiej wojnie światowej weryfikowała nazwy polskie wprowadzane w miejsce niemieckich. Nazwy własne tych dwóch grup obiektów, najliczniejsze zarówno w terenie, jak i na mapach, stały się znakiem nastania polskiej administracji na tzw. Ziemiach Odzyskanych. Systematycznie prowadzony (dla tych dwóch grup) proces wymiany nazw spowodował, że różnica w liczbie mian między okresami przed i po drugiej wojnie światowej akurat w tym przypadku jest relatywnie niewielka (tabela 2). Na badanym obszarze spośród 130¹³ niemieckich nazw gór i wzniesień większość (76) uzyskała swoje polskie odpowiedniki, pojawiły się też 22 nowe nazwy szczytów, które przed 1945 r. pozostawały bezimienne. W efekcie tego na mapie topograficznej ukazującej stan z lat siedemdziesiątych XX w. odnotowano 98 nazw gór i wzniesień. Wyrazem osvajania przestrzeni może być z kolei wzrost tej liczby do 123 nazw na „Wojskowych mapach topograficznych” z lat dziewięćdziesiątych XX w., co odpowiada stanowi liczebnemu sprzed wojny.

¹³ Różnice między przytaczanymi tu liczbami a danymi zawartymi w podsumowaniu tabeli 2 wynikają z pominięcia w drugim przypadku tych wierszy, w których autorzy nie mieli możliwości sprawdzenia nazw na „Wojskowej mapie topograficznej”. Zarówno w wypadku map przedwojennych, jak i starszej z analizowanych map powojennych dotyczy to trzech nazw.

Tabela 2. Zmiany nazw gór i wzniesień na dwudziestowiecznych mapach topograficznych przedstawiających wschodnią część ziemi kłodzkiej

Nazwa przedwojenna	Nazwa polska z lat siedemdziesiątych XX w.	Nazwa polska z lat dziewięćdziesiątych XX w.
Meßtischblatt, arkusz 3296 (5666) Ullersdorf		
Vorwerks-B. [Berg]	–	G. Bukówka
Hoh-B. [Berg]	G. Brzanka	G. Brzanka
Klapper-B. [Berg]	–	G. Klekotka
Fischer-Koppe	–	G. Sarnica
Wacht-B. [Berg]	G. Stróża	G. Stróża
Kiefer-B. [Berg]	–	G. Sosenka
–	–	G. Kraglik
Butterhübel	G. Goruszka	G. Goruszka
Vieh-B. [Berg]	–	–
Krähen-B. [Berg]	–	–
Seppells-B. [Berg]	–	G. Kaczyniec
Enten-B. [Berg]	G. Kaczyniec	G. Sowiniec
Schindel-B. [Berg]	–	–
Kahle B. [Berg]	–	–
Hummel-B. [Berg]	–	–
Beer-B. [Berg]	–	–
Schalaster-Koppe	G. Bzowiec	G. Bzowiec
–	–	G. Gomoła Jesionowska
Weißer Stein	–	G. Biały Kamień
Oberhof-B. [Berg]	–	–
Stachel-B. [Berg]	G. Św. Marii (G. Cierniak)	G. Św. Marii (G. Cierniak)
Weißkoppe	G. Bielica	G. Bielica
–	G. Babilon	G. Babilon
Wolfskoppe	–	G. Słupiec
Richter-B. [Berg]	Łysa Góra	Łysa Góra
Spitz-B. [Berg]	–	–
Kahle-B. [Berg]	–	–
Kreuz-B. [Berg]	–	–
–	–	G. Żelaźniak
Steinbusch	–	–
Becksche Höhe	G. Pagórnik	G. Pagórnik

Nazwa przedwojenna	Nazwa polska z lat siedemdziesiątych XX w.	Nazwa polska z lat dziewięćdziesiątych XX w.
Vordere Mühl-B. [Berg]	–	–
Hintere Mühl-B. [Berg]	–	–
Geiers-B. [Berg]	–	–
Lerchen-B. [Berg]	–	–
Kirch-B. [Berg]	Dzicza Góra	Dzicza Góra
Harte-B. [Berg]	G. Skaleczna	–
Rosen-Bge [Berge]	–	–
Mittel-Bge [Berge]	G. Modlisze	G. Modlisze
Sauer-B. [Berg]	–	–
Richt-B. [Berg]	–	–
Kolbe-K. [Koppe]	G. Koleba	G. Koleba
Blaue-B. [Berg]	G. Siniak	G. Siniak
Meßtischblatt, arkuusz 3297 (5667) Bad Landeck		
Blauer-B. [Berg]	G. Siniak	G. Siniak
Mittel-B. [Berg]	G. Pośrednica	G. Pośrednica
Sattel-B. [Berg]	–	–
Hut-B. [Berg]	G. Radoszka	G. Radoszka (Kapelusz)
Bismarck-K. [Koppe]	G. Dzielec	G. Szubienicza
–	–	G. Kierzna
–	–	Kuźnicza Góra
–	G. Gołogóra (Łysy Garb)	Gołogóra (Łysy Garb)
Grillen-K. [Koppe]	–	G. Dworska Kopa
Rommers-B. [Berg]	–	G. Rasztowiec
–	G. Wójtowa	Wójtowa Góra
Wagnerstein	G. Orłówka	G. Orłówka
–	G. Krwiogóra [sic!]	Krowia Góra Wielka
–	–	Krowia Góra Mała
Kreuz-B. [Berg]	G. Trzykrzyska	G. Trzykrzyska
Harte-B. [Berg]	G. Gardowa	G. Modzel
Stephans-K. [Koppe]	G. Chłopska Kopa	Chłopska Kopa
–	–	G. Strzybnik
Hauke-B. [Berg]	G. Wrzosowa	G. Mała Borówkowa (G. Wrzosowa)
–	G. Maselnica	–

Nazwa przedwojenna	Nazwa polska z lat siedemdziesiątych XX w.	Nazwa polska z lat dziewięćdziesiątych XX w.
–	G. Gomółki	G. Gomółka
Heidelkoppe	G. Borówkowa	G. Borówkowa
Die Festung	G. Szwedzkie Szańce	G. Szwedzkie Szańce
Krautenwalder-B. [Berg]	–	G. Maselnica
–	–	Čedičový vrch
–	–	Kobyła Kopa (Koniček)
–	–	Bukowa Kopa
Dreiecker	G. Trojak	G. Trojak
[Kapphügelfels — por. tabelę 4]	–	G. Samotnik
Ringelstein	G. Królówka	G. Królówka
–	G. Karpów	G. Karpiak
–	–	G. Pustki
Eulen-B. [Berg]	–	Sowia Kopa
Wolfs-B. [Berg]	G. Kłobka	G. Kłobka
Schwarzer-B. [Berg]	G. Czernik	G. Czernik (Černý vrch)
Schummel-K. [Koppe]	–	–
–	–	Hraniční vrch
Meßtischblatt, arkusz 3341 (5766) Wölfelsdorf		
Kapellen-B. [Berg]	G. Modlica	G. Modlica
Beer-B. [Berg]	G. Jagódka	G. Jagódka
Wachholder-B. [Berg]	–	–
Galgen-B. [Berg]	G. Pasikoń	G. Pasikoń
Ober-Mühl-B. [Berg]	G. Łazek	G. Łazak
Einsiedler B. [Berg]	–	–
Dürre-B. [Berg]	G. Suchoń	G. Suchoń
–	G. Górzycy	G. Górzycy
Klee-B. [Berg]	–	–
Lerchen-Berge	–	–
Bienen-B. [Berg]	G. Pasiecznik	G. Pasiecznik
–	Skowronia Góra	Skowronia Góra
Kalk-B. [Berg]	–	–
–	G. Wapniska	G. Wapnisko
–	G. Wilczyniec	G. Wilczyniec
–	–	Janowa Góra
Schwarze-B. [Berg]	Czarna Góra	Czarna Góra

Nazwa przedwojenna	Nazwa polska z lat siedemdziesiątych XX w.	Nazwa polska z lat dziewięćdziesiątych XX w.
Urlich-Koppe	Jaworowa Kopa	Jaworowa Kopa
Vorder-B. [Berg]	G. Przednia	G. Przednia
Junger-Berge	Trzy Kopki	Trzy Kopki
Spitzige-B. [Berg]	G. Igliczna	G. Igliczna
–	G. Lesieniec	G. Lesieniec
Rollen-B. [Berg]	G. Toczek	G. Toczek
–	G. Parkowa	–
Heerden-Köppel	–	–
Heu-B. [Berg]	G. Smrekowiec	G. Smrekowiec
–	–	Żmijowiec
Mittel-B. [Berg]	G. Średniak	G. Średniak
Kl. [Kleine] Schnee-B. [Berg]	G. Mały Śnieżnik	G. Mały Śnieżnik (Mały Sněžník)
Urnitz-B. [Berg]	G. Jawor	G. Jawor
Unterplan	–	Szeroka Kopa
Lachnit Köppe	G. Modrzewiowa	–
Jeschken-B. [Berg]	G. Jaskowa	G. Jeszkówka
Hofe-B. [Berg]	G. Zagrodnik	G. Zagrodnik
Kahle-B. [Berg]	G. Jastrzębia	G. Gołota
Meßtischblatt, arkusz 3342 (5767) Wilhelmsthal		
Gr. [Große] Schnee-B. [Berg]	G. Śnieżnik	G. Śnieżnik
Riemer-K. [Koppe]	G. Stroma	G. Stroma
Platzen-B. [Berg]	G. Płaczka	G. Płaczka
–	G. Porębek	G. Porębek
Otterköppel	–	Żmijowiec [część]
Mühl-Berg	G. Młyńsko	–
Hemm-Berg	–	G. Zawada
Latzel-B. [Berg]	G. Rykowisko	G. Rykowisko
Vorderer-Platzen Berg	–	–
Hinterer-Platzen Berg	–	–
Oel-B. [Berg]	–	–
Zechen-B. [Berg]	G. Rudka	G. Rudka
Schindler-B. [Berg]	Góra Janowa	G. Janowiec
Kreuz-B. [Berg]	G. Krzyżnik	G. Krzyżnik
Bauer-B. [Berg]	G. Chłopek	G. Chłopek

Nazwa przedwojenna	Nazwa polska z lat siedemdziesiątych XX w.	Nazwa polska z lat dziewięćdziesiątych XX w.
Hof-Busch	–	–
Höllen-K. [Koppe]	–	G. Piekielnica
Werners B. [Berg]	G. Pustosz	G. Pustosz (G. Piekielnica)
Schwarzer B. [Berg]	G. Skalna	G. Skalna
Salz-B. [Berg]	G. Solec	G. Solec
Mittel-B. [Berg]	G. Średnik	G. Średnik
–	G. Jawornik Graniczny	G. Jawornik Graniczny
Rothe Kreuz	G. Rude Krzyże	G. Rude Krzyże (Kunčický hřbet)
–	G. Uroczysko	G. Iwinka
–	Sucha Kopa	G. Sucha Kopa
Dürrer-B. [Berg]	G. Suszyca	G. Suszyca
Kuh-Urlich	–	–
Kahler B. [Berg]	G. Łysiec	G. Łysiec
–	Gołogóra	Gołogóra
Ausruck	Gołogrzbiet	Gołogrzbiet
Gregors K. [Koppe]	–	Chłopska Kopa
Hoher Urlich	Jaworowa Kopa (G. Orlik)	G. Orlik (Jaworowa Kopa)
Rothe Sümpfe	G. Ruda Paprotna	G. Rudawiec
Bielen-K. [Koppe]	Biała Kopa	G. Biała Kopa
Hoher Urlich	–	–
Trotziger Hügel	–	G. Jawornik Kobyliczny
Schwarzer Berg	G. Czernica	G. Czernica
Urlich-B. [Berg]	–	–
Platzen-B. [Berg]	G. Płaska	G. Płaska
Brett-Koppe	–	Szeroka Kopa
Neu Gersdorfer Stein-K. [Koppe]	Gierałtowska Kopa	Gierałtowska Kopa
Bielendorfer Stein-K. [Koppe]	–	–
Meßtischblatt, arkusz 3343 (5768) Bielendorf		
Form-Berg	–	?
–	G. Postawna	?
Wetzstein-Kamm	G. Brunek	?
Paschkes Winkel	G. Pasiecznik	G. Pasieczna
Stein Urlich	–	?

Nazwa przedwojenna	Nazwa polska z lat siedemdziesiątych XX w.	Nazwa polska z lat dziewięćdziesiątych XX w.
Schmiede-Koppe	G. Kowadło	G. Kowadło (Kovadlina)
Vordere Höllen-Koppe	G. Czartowiec	G. Czartowiec
–	G. Pośrednia	G. Pośrednia (Pomezny)
–	G. Łupówka	G. Łupkowa
–	G. Klonowiec	?
Liczba nazw (pomijając powtórzenia nazw przypisanych do kilku miejsc lub obiektów oraz występujących na sąsiednich arkuszach map)		
127	95	123

Źródło: opracowanie własne.

W relatywnie niewielu przypadkach nazwa polska nawiązuje do tradycji przedwojennej (tabela 2). Można zauważyć tylko kilka dosłownych tłumaczeń nazw niemieckich oraz nieco więcej pośrednich inspiracji w postaci mian znaczeniowo zbliżonych. Przykładami pierwszej grupy są: *Schwarze-Berg*, czyli powojenna *Czarna Góra* (por. niem. *schwarz* ‘czarny’), *Vorder-Berg* — *Góra Przednia* (por. niem. *vorder* ‘przedni’) i *Wacht-Berg* — *Góra Stróża* (por. niem. *Wacht* ‘warta, straż’, stpol. ‘stróża’). Z kolei jako przykłady drugiej grupy można wskazać m.in.: *Enten-Berg*, który po 1945 r. zyskał miano *Kaczyniec* (por. niem. *Ente* ‘kaczka’), *Weißkoppe* — powojenna *Bielica* (por. niem. *weiß* ‘biały’) czy *Stachel-Berg* — *Cierniak* (por. niem. *Stachel* ‘kolec, cierń), choć w tym przypadku ważniejsza (bardziej powszechna) jest nazwa *Góra Św. Marii*. *Blaue-Berg* uzyskał nazwę *Siniak* (por. niem. *blau* m.in. ‘siny’), *Mittel-Berg* stał się *Pośrednicą* (por. niem. *Mittel* ‘środek’), *Kreuz-Berg* — *Górą Trzykrzyską* (por. niem. *Kreuz* ‘krzyż’; na szczycie wzniesienia stoją trzy krzyże), *Heidelkoppe* — *Borówkową* (por. niem. *Heidelbeere* ‘borówka’), *Schwarzer-Berg* — *Czernikiem* (por. niem. *schwarz* ‘czarny’), *Dürre-Berg* — *Suchoniem* (por. niem. *dürr* ‘suchy’), *Spitzige-Berg* — *Igliczną* (por. niem. *spitzig* ‘spiczasty’), a *Rollen-Berg* — *Toczkiem* (por. niem. *rollen* ‘toczyć’). Do tej grupy należy oczywiście zaliczyć także *Große Schnee-Berg*, czyli powojenny *Śnieżnik*, oraz *Kleine Schnee-Berg* — obecny *Mały Śnieżnik* (por. niem. *Schnee* ‘śnieg’). Występuje również kilka nawiązań fonetycznych wraz z adaptacjami słowotwórczymi: *Kolbe-Koppe* — *Koleba*, *Jeschken-Berg* — *Jaszkowa*, a później *Jeszkówka*, *Platzen-Berg* — *Płaczka* czy *Paschkes Winkel* — *Pasiecznik*, a następnie *Pasieczna*. Zdarzają się też inne nawiązania, np.: *Die Festung* — *Szwedzkie Szańce* (por. niem. *Festung* ‘twierdza, forteca’), *Bienen-Berg* — *Pasiecznik* (por. niem. *Biene* ‘pszczola’), *Dreiecker* — *Trojak* (por. niem. *Dreieck* ‘trójkąt’) czy *Kapellen-Berg* — *Modlica* (por. niem. *Kapelle* ‘kaplica’).

Większość szczytów uzyskała jednak zupełnie nowe nazwy, przeważnie nienawiązujące do nazewnictwa przedwojennego (tabela 2). Jako przykład można wskazać zastąpienie miana *Kirch-Berg* (por. niem. *Kirch* ‘kościół’), określającego wzgórze nad kościołem w dzisiejszym Nowym Waliszowie, nazwą *Dzicza Góra*. Niekiedy, pomimo wprowadzenia nowej, całkowicie odmiennej nazwy polskiej, z czasem wrócono do nazwy przedwojennej, przetłumaczonej lub w inny sposób dostosowanej do języka polskiego. *Hut-Berg* (por. niem. *Hut* ‘kapelusz’) na mapie prezentującej stan z lat siedemdziesiątych XX w. nosi nazwę *Radoszka*, ale już na „Wojskowej mapie topograficznej” pojawia się alternatywne miano *Kapelusz*. *Kahle-Berg* (niem. *Kahl* ‘łysy’) początkowo nazywał się *Górą Jastrzębią*, ale później przemienił się w *Gołotę*. Do przedwojennej tradycji odwołują się też niektóre nazwy, które pojawiły się dopiero na nowszej z dwóch analizowanych map polskich, podczas gdy na starszej wzniesienia te pozostawały bezimiennie. Jako przykłady relatywnie niedawnego nawiązania do nazewnictwa niemieckiego można więc wskazać: *Biały Kamień*, będący efektem dosłownego tłumaczenia nazwy *Weißer Stein*, *Sowią Kope*, czyli przedwojenny *Eulen-Berg* (por. niem. *Eule* ‘sowa’), oraz *Piekielnicę* — dawniej *Höllen-Koppe* (por. niem. *Höllen* ‘piekło’). Podobnie szczyt *Otterköppel* po 1945 r. pozostawał początkowo bezimienny, ale na nowszej mapie odpowiada mu już *Żmijowiec* (por. niem. *Otter* ‘żmija’), przy czym nazwa ta dotyczy całego grzbietu wychodzącego ze Śnieżnika ku Czarnej Górze¹⁴. Warto też zwrócić uwagę na niektóre nowe nazwy, nadane górom i wzniesieniom przed wojną bezimiennym. Do najciekawszych należy niewątpliwie góra *Babilon*, niewysokie wzniesienie po południowej stronie Krowiarek, oraz *Karpów* (na nowszej mapie *Karpiak*), z ruinami zamku Karpień (ta nazwa jednak na obu polskich mapach się nie pojawia — por. rozdział 4.9.), powyżej zanikłej wsi Karpno.

Od pierwszej połowy lat siedemdziesiątych XX w. do lat dziewięćdziesiątych XX w. (czas przygotowywania obu analizowanych map polskich) cztery nazwy (pomijając worek biały, gdzie nie można było przeprowadzić pełnego porównania) wyszły z użycia (a przynajmniej zostały usunięte z mapy; są to: *Skaleczna*, *Góra Parkowa*¹⁵, *Góra Modrzewiowa* i *Młyńsko*) i szczyty stały się bezimiennie, pojawiło się wiele nowych mian, a w kilkunastu przypadkach mieliśmy do czynienia ze zmianą nazwy (tabela 2). Dziewięć szczytów całkiem zmieniło swoje miano (np. *Góra Gardowa* stała się *Modzelem*, a *Góra*

¹⁴ K. Mazurski (1983, s. 44–45) w ramach grzbietowego spłaszczenia zwanego *Żmijowcem* wyróżnia *Pierwszy Żmijowiec* (bardziej na północy) oraz *Drugi Żmijowiec* (na południu), odpowiadający szczytowi *Otterköppel* i zwany też *Mariańskimi Skalami*.

¹⁵ To wzniesienie powyżej centralnej części Międzygórze do dziś określane jest przez niektórych mieszkańców tym mianem, stąd dziwi jego pominięcie na „Wojskowej mapie topograficznej”.

Jastrzębia — Gołotą), w kolejnych czterech przypadkach zmiany były niewielkie i być może część z nich wynikała z błędu na starszej mapie (np. nazwa góry *Gomółki* zmieniła się na *Gomółka*, góry *Lazek* — na *Łazak*, a *Góry Jaszkowa* — na *Jeszkówkę*), w jednym przypadku odwróceniu uległa kolejność członów (*Góra Wójtowa* i *Wójtowa Góra*). Ciekawym przypadkiem jest nazwa granicznej *Krwiogóry* (sic!), która ostatecznie przyjęła formę *Krowia Góra Wielka* (obok jest *Krowia Góra Mała*, na starszej mapie polskiej nienazwana). Niektóre zmiany mogą budzić wątpliwości, np. nazwa góry *Dzielec* ponad Łądkiem-Zdrojem na nowszej mapie została zastąpiona nazwą *Góra Szubienicza*, podczas gdy: 1) na wzniesieniu tym nigdy szubienicy nie było, 2) zarówno mieszkańcy, jak i autorzy przewodników oraz map turystycznych, cały czas nazywają je *Dzielcem*¹⁶. Dotychczasowe nazwy trzech szczytów na nowszych mapach zyskały formy alternatywne nawiązujące do nazw niemieckich (wspominana już *Radoszka — Kapelusz*, *Mała Borówkowa — Góra Wrzosowa i Pustosz — Piekielnica*), w jednym zaś przypadku zamianie uległa zamieszczona na mapie kolejność nazw alternatywnych, a więc także — można podejrzewać — częstość ich używania (*Orlik — Jaworowa Kopa*). Trzeba też dodać, że na nowszej mapie zamieszczone są czeskie odpowiedniki mian szczytów granicznych, co wiąże się z tym, że przedstawiono na niej treść także po południowej stronie granicy państwowej (na wcześniejszych odwzorowaniach była to „biała plama”). Zdarza się, że ta sama nazwa na dwóch analizowanych mapach powojennych dotyczy różnych obiektów. Na arkuszu z lat osiemdziesiątych XX w. *Maselnica* w Górach Żłotyż zaznaczona jest mniej więcej 250 m na północ od Przełęczy Łądeckiej, a na „Wojskowej mapie topograficznej” z przełomu XX i XXI w. — około 1 km po jej południowej stronie (pierwszy szczyt na nowszej mapie jest bezimienny, podobnie drugi szczyt na starszej mapie). Góra *Kaczyniec* (także w Górach Żłotyż, między Skrzyńką a Droszkowem) została na „Wojskowej mapie topograficznej” przesunięta o około 500 m na południowy zachód wobec jej położenia na arkuszu z lat osiemdziesiątych, a jej miejsce zajął *Sowiniec*. Przesunięcie to należy uznać za błąd, gdyż właśnie pierwotne przyporządkowanie nazw odpowiadało tradycji przedwojennej. Na nowszej z analizowanych map polskich wspomniana już dwukrotnie nazwa *Piekielnica* przypisana jest do dwóch sąsiednich szczytów w Górach Białskich, na północ od źródłowego odcinka Morawki, przy czym

¹⁶ Nie jest to jedyny przypadek na badanym terenie, gdy nazwa umieszczona na mapie nie odpowiada rzeczywistości. Wzniesienie położone na zachodnim skraju Krowiarek, na południe od Żelazna i na zachód od Przełęczy Mielnickiej, na obu polskich mapach nosi nazwę *Bielec*, podczas gdy w użyciu dawniej (przynajmniej od lat osiemdziesiątych XX w.) i dziś jest nazwa *Wapniarka*. Dowodzą tego zarówno przewodniki (np.: Czerwiński, 2009, s. 169; Martynowski, Mazurski, 1988, s. 37; Mazurski, 1983, s. 12), jak i mapy turystyczne.

w jednym przypadku — jako nazwa alternatywna dla *Pustosza*. Z kolei na starszej mapie nazwa *Piekielnica* w ogóle się nie pojawia. Co ciekawe, na mapie we wkładce do przewodnika K. Mazurskiego (1983) występuje tylko *Piekielnica* (w miejscu *Pustosza*).

Nazwy przełęczy

Na wszystkich analizowanych mapach bardzo nieliczne są nazwy przełęczy (tabela 3). Na arkuszach „Meßtischblatt” w zasadzie tego typu nazw w ogóle nie ma, pojawia się jednak kilka nazw własnych, które można jednoznacznie identyfikować z obniżeniami w grzbiecie górskim, choć nie jest w nich zawarty człon *Gebirgspaß* lub *Paß*. Odwołują się one zwykle do znajdujących się tam obiektów (por. niem. *Säule* ‘słup, filar, kolumna’; może chodziło o słup graniczny; *Stall* ‘stajnia, obora’). Na mapach polskich nazwane są tylko te przełęcze, przez które przebiegają ważne drogi, podczas gdy tego typu zależność przed wojną trudno wskazać. W ogóle przedwojenne i powojenne nazewnictwo przełęczy wykazuje mało związków. Tylko jeden obiekt nazwany przed 1945 r. ma odpowiednie miana na obu uwzględnianych mapach powojennych (*Przełęcz Puchaczówka* między właściwym Masywem Śnieżnika a Krowiarkami)¹⁷, następny (*Przełęcz Dział* w Górach Bialskich) — tylko na mapie najnowszej. Pozostałe nazwy niemieckie nie uzyskały polskich odpowiedników. W zamian do lat siedemdziesiątych pojawiły się nazwy przełęczy: *Lądecka* w Górach Żłoty, *Działowe Siodło* i *Sucha* w Górach Bialskich (obie nie występują już na „Wojskowej mapie topograficznej”) oraz *Płaszczyna*, która rozdziela Góry Bialskie od Masywu Śnieżnika, przy czym ostatecznie nazwa ta przybrała formę *Płoszczyna*. J. Czerwiński (2009, s. 165) wskazuje, że dawniej przełęcz zwana była *Morawską* lub *Lacką*, a wiodła przez nią tzw. Morawska Droga z Bolesławowa do Starego Města pod Sněžníkem na Morawach. Do lat dziewięćdziesiątych zestaw nazw wzbogacił się z kolei o miana przełęczy: *Droszkowskiej* i *Mielnickiej* na północnym-zachodzie badanego obszaru (oraz wspomniany *Dział*, ale w tym przypadku istniała nazwa przedwojenna). W efekcie najwięcej nazw przełęczy odnotowano na arkuszach „Meßtischblatt”, a najmniej — na mapie topograficznej wydanej w latach osiemdziesiątych XX w.

¹⁷ Z. Martynowski i K. Mazurski (1988, s. 39, 306) wskazują, że właściwe byłoby określenie *Przełęcz Pogonna*, wywodząca się ze średniowiecza nazwa kulturowa, która pochodziła od posterunku strażniczego (sygnalizacyjnego), gdzie wychwytywano zbiegów i przestępców. Stąd też — według K. Mazurskiego (1983, s. 40) — bierze się nazwa jednego z potoków wypływających spod przełęczy.

Tabela 3. Zmiany nazw przełęczy na dwudziestowiecznych mapach topograficznych przedstawiających wschodnią część ziemi kłodzkiej

Nazwa przedwojenna	Nazwa polska z lat siedemdziesiątych XX w.	Nazwa polska z lat dziewięćdziesiątych XX w.
Meßtischblatt, arkusz 3296 (5666) Ullersdorf		
–	–	Przeł. [Przełęcz] Droszkowska
–	–	Przeł. [Przełęcz] Mielnicka
Meßtischblatt, arkusz 3297 (5667) Bad Landeck		
–	Przełęcz Łądecka	Przeł. [Przełęcz] Łądecka
Meßtischblatt, arkusz 3341 (5766) Wölfelsdorf		
[Puhuberg — por. tabelę 7]	Przełęcz Puchaczówka	Przełęcz Puchaczówka
Heustall	–	–
Meßtischblatt, arkusz 3342 (5767) Wilhelmsthal		
Kohlhaue	–	–
Rumburger Säule	–	–
Spieglitzer Säule	–	–
–	Przełęcz Płaszczyzna	Przełęcz Płaszczyzna (Kladské sedlo)
–	Przełęcz Działowe Siodło	–
–	Przełęcz Sucha	–
Rothe Hand	–	–
Schaalbild	–	Przeł. [Przełęcz] Dział
Meßtischblatt, arkusz 3343 (5768) Bielendorf		
–	–	–
Liczba nazw (pomijając powtórzenia nazw przypisanych do kilku miejsc lub obiektów oraz występujących na sąsiednich arkuszach map)		
6	5	6

Źródło: opracowanie własne.

Nazwy skałek i formacji skalnych

Znaczne dysproporcje w liczbie nazw pomiędzy mapami przedwojennymi i powojennymi można zauważyć w przypadku określeń skałek i formacji skalnych (tabela 4). Przed wojną na badanym terenie mieliśmy do czynienia z pokaźnym zestawem nazw (21), które z reguły miały: 1) charakter topograficzny i wskazywały na: a) wygląd skałki, np.: *Der graue Stein*, *Grauer Stein* (por. niem. *Grau* ‘szary’), *Große Schollenstein* (por. niem. *groß* ‘duży’), b) jej położenie, np.: *Untere Schollenstein* (por. niem. *unter* ‘poniżej’), *Grenzfelsen* (por. niem. *Grenze*

‘granica’), c) występującą w okolicy roślinność i zwierzęta, np.: *Hirschenstein* (por. niem. *Hirsch* ‘jeleń’), *Schwalben Steine* (por. niem. *Schwalbe* ‘jaskółka’), *Haustein* (por. niem. *Hau* ‘wyrąb; las do wyrębu’), może także *Hasselstein* (por. niem. *Hasel* ‘leszczyna’), albo 2) charakter pamiątkowy, np.: *Charlottenstein*, *Einsiedlerstein* (por. niem. *Einsiedler* ‘pustelnik’), *Moltkefels*, *Hohenzollernfels*. Po wojnie natomiast oficjalne nazwy miało tylko 4–5 skałek (zależnie od okresu), przy czym tylko w dwóch przypadkach zachowano dotychczasową tradycję nazewniczą: *Hirtensteine* koło Idzikowa stały się *Pasterskimi Skałami* (por. niem. *Hirt(e)* ‘pasterz’)¹⁸, a *Eulen-M.* [?] koło Goszowa — *Sowimi Stopniami* (por. niem. *Eule* ‘sowa’). Położony natomiast na południe od Łądka-Zdroju *Große Schollenstein* (por. niem. *Scholle* ‘gleba, skiba, rola, ziemia’) został przemianowany na *Skalną Iglicę*, *Achillesfelsen* zaś — najpierw na *Madejową Skałę*, a potem na *Skalny Ząb* (obie współczesne nazwy w jakimś stopniu nawiązują do kształtu skałek). *Grenzfelsen* stały się z kolei *Trzema Siostrami* (także odwołanie do formy; według legendy są to trzy siostry niosące smokom okup za porwanych mężów, skamieniałe w reakcji na nagły widok potworów; por. Mazurski, 1983, s. 43). Biorąc pod uwagę wielość formacji skalnych w niektórych częściach badanego obszaru (w szczególności w okolicach Łądka-Zdroju i niektórych partiach Masywu Śnieżnika), ich dużą atrakcyjność turystyczną i popularyzację w ostatnich latach (nowe szlaki turystyczne, zwłaszcza w okolicach Łądka-Zdroju), brak nazw własnych można uznać za istotny problem.

Tabela. 4. Zmiany nazw skałek i formacji skalnych na dwudziestowiecznych mapach topograficznych przedstawiających wschodnią część ziemi kłodzkiej

Nazwa przedwojenna	Nazwa polska z lat siedemdziesiątych XX w.	Nazwa polska z lat dziewięćdziesiątych XX w.
Meßtischblatt, arkusz 3296 (5666) Ullersdorf		
Hasselstein	–	–
Charlottenstein	–	–
Einsiedlerstein	–	–
Uhustein	–	–
Meßtischblatt, arkusz 3297 (5667) Bad Landeck		
Moltkefels	–	–
Der graue Stein	–	–
Kapphügelfels	–	[G. Samotnik — por. tabelę 2]
Untere Schollenstein	–	–

¹⁸ Według tradycji są to zakłete w kamienie owce i pies pasterski albo wieśniak i jego czterej synowie, będący pasterzami, przemienieni w kamienie za to, że nie uszanowali darów od Boga (Zasepa, 2005, s. 35).

Nazwa przedwojenna	Nazwa polska z lat siedemdziesiątych XX w.	Nazwa polska z lat dziewięćdziesiątych XX w.
Gr. [Große] Schollenstein	Skalna Iglica	Skalna Iglica
Achillesfelsen	Madejowa Skała	Skalny Ząb
Hohenzollernfels	–	–
Meßtischblatt, arkusz 3341 (5766) Wölfelsdorf		
Hirtensteine	Pasterskie Skały	Pasterskie Skały
Kronstein	–	–
Neudörfer Felsen	–	–
Mariannen Fels	–	–
Meßtischblatt, arkusz 3342 (5767) Wilhelmsthal		
Schwalben Steine	–	–
Hirschenstein	–	–
Haustein	–	–
Eulen-M. [?]	–	Sowie Stopnie
Grauer Stein	–	–
Grenzfelsen	Trzy Siostry	Trzy Siostry
Meßtischblatt, arkusz 3343 (5768) Bielendorf		
–	–	–
Liczba nazw (pomijając powtórzenia nazw przypisanych do kilku miejsc lub obiektów oraz występujących na sąsiednich arkuszach map)		
21	4	5

Źródło: opracowanie własne.

Nazwy terenowe

Proces dehumanizacji krajobrazu ziemi kłodzkiej po zakończeniu drugiej wojny światowej jest doskonale widoczny także na przykładzie nazw pól, łąk, lasów, zakrzewień i zadrzewień oraz dolin, fragmentów zboczy i grzbietów (tabela 5). Spośród 102 nazw niemieckich początkowo tylko cztery zyskały polskie odpowiedniki, przy czym dwie z nich bardzo ściśle nawiązują do mian przedwojennych. *Mühl-Berg* (pomimo członu *-Berg* umiejscowienie nazwy na mapie jednoznacznie wskazuje, że odnosi się ona do fragmentu stoku) stał się *Młyńskim Stokiem* (por. niem. *Mühl* ‘młyn’), *Vogelherd* zaś — *Ptasią Łąką* (por. niem. *Vogel* ‘ptak’, niem. *Herd* ‘ognisko; gniazdo; centrum, punkt środkowy’). Dolinka erozyjna na wschodnim stoku Śnieżnika, zwana *Zweiter Schneegrund*, stała się z kolei *Lejem Wielkim*, a fragment lasu o cechach pierwotnych na południe od Bielicy, nazywany *Paradies*, został objęty ochroną jako *Rezerwat Iwinka*. Na póź-

niejszej mapie stał się on *Rezerwatem Śnieżnej Białki*, choć powszechnie funkcjonuje pod nazwą *Puszcza Śnieżnej Białki*. Równolegle na najnowszej z analizowanych map widnieje nazwa *Puszcza Jaworowa*. Pozostałe nazwy terenowe nie uzyskały po 1945 r. polskich odpowiedników.

Tabela 5. Zmiany nazw terenowych na dwudziestowiecznych mapach topograficznych przedstawiających wschodnią część ziemi kłodzkiej

Nazwa przedwojenna	Nazwa polska z lat siedemdziesiątych XX w.	Nazwa polska z lat dziewięćdziesiątych XX w.
Meßtischblatt, arkusz 3296 (5666) Ullersdorf		
Das Kieferich	–	–
Die Überschaar	–	–
Wald zu Ullersdorf	–	–
Scheiben-Busch	–	[G. Kraglik — por. tabelę 2]
Tauben-Lehne	–	–
Kl. [Kleine] Wolfs-B. [Berg]	–	–
Gr. [Große] Wolfs-B. [Berg]	–	–
Jäger-Lehne	–	–
Wilde Lehne	–	–
–	–	Dzika Dolina
Überschaar-Kamm	–	–
Thiergarten	–	–
Herrn-Busch	–	–
Viehweg	–	–
Frobel-Busch	–	–
Lange Wiese	–	–
Rote Grund	–	–
– [nie istnieje]	– [nie istnieje]	Śnieżnicki Park Krajobrazowy
Meßtischblatt, arkusz 3297 (5667) Bad Landeck		
Landecker Stadtforst	–	–
Wiedmuths-Busch	–	[G. Kierzna — por. tabelę 2]
Die rothen Wiesen	–	–
Richter-Lehne	–	–
Schönauer Wald	–	–
Kunzendorfer Forst Bergrevier	–	–
Schinder-Wiese	–	–

Nazwa przedwojenna	Nazwa polska z lat siedemdziesiątych XX w.	Nazwa polska z lat dziewięćdziesiątych XX w.
[Kol. [Kolonie] Überschaar — por. tabelę 7]	[Dubrowa — por. tabelę 7]	Dubrowa
Hummel-Busch	[G. Gomółki — por. tabelę 2]	[G. Gomółka — por. tabelę 2]
Mühl-B. [Berg]	Młyński Stok	Młyński Stok
Birken-Lehne	—	—
Kohl-Lehne	—	—
Pfarr Wiese	—	—
Stadtschreiber-Wiese	—	—
Schloss-Lehne	—	—
—	—	Zielona Polana
Forst Seitenberg	—	—
— [nie istnieje]	— [nie istnieje]	Śnieżnicki Park Krajobrazowy
Meßtischblatt, arkusz 3341 (5766) Wölfelsdorf		
Vogelherd	Ptasia Łąka	Ptasia Łąka
Keulich	—	—
Breite-Busch	—	—
Beer-Lehne	—	—
Querfelder	—	—
Wüstung	—	—
Niederhof-Busch	—	—
Grund-Wiesen	—	—
Mittel-Busch	—	—
Kiesel-Lehne	—	—
Wagenhütte	—	—
Frosch-graben	—	—
Ransen Lehne	—	—
Magnissche Forst	—	—
Sommer-Lehne	—	—
Winter-Lehne	—	—
Fichtig	—	—
Forst Seitenberg	—	—
Lattig-Koppe	—	—
Schwolzer-Koppe	—	—
Wilde Lehne	—	—

Nazwa przedwojenna	Nazwa polska z lat siedemdziesiątych XX w.	Nazwa polska z lat dziewięćdziesiątych XX w.
Feueressen-Loch	–	–
Glasehübel	–	–
Wüstlich	–	–
Scheibe	–	–
Katzer-Lehne	–	–
Lange Brache	–	–
Forst Schnallenstein	–	–
Althansche Forst	–	–
Mühl-Lehne	–	–
Bielsteine	–	–
Sommerköppeln	–	–
Am grünen Weg	–	–
Schwarze Sümpfe	–	–
Beider Wildlecke	–	–
Kaulich-Hau	–	–
Weichen	–	–
Gerichtsberg	–	–
Neundorfer Seite	–	–
– [nie istnieje]	– [nie istnieje]	Śnieżnicki Park Krajobrazowy
Meßtischblatt, arkusz 3342 (5767) Wilhelmsthal		
Hirschen-Baden	–	–
Teufels-Fahrt	–	–
Erster Schneegrund	–	Lej Mały
Stein-B. [Berg]	–	–
Zweiter Schneegrund	Lej Wielki	Lej Wielki
Schwarzer Kamm	–	–
Dritter Schneegrund	–	Lej Średni
Pflanz-Garten	–	–
Seefeld	–	–
Pfefferkuchenhübel	–	–
Tiefes Loch	–	–
Grenzlehne	–	–
Forst Seitenberg	–	–

Nazwa przedwojenna	Nazwa polska z lat siedemdziesiątych XX w.	Nazwa polska z lat dziewięćdziesiątych XX w.
Sau-B. [Berg]	–	–
Hirschen-Baden	–	–
Hölle	–	–
Latten-Busch	–	–
Mohr-Busch	–	–
Grenzlehne	–	–
– [nie istnieje]	– [nie istnieje]	Rezerwat Nowa Morawa
Paradies	Rez. [Rezerwat] Iwinka	Puszcza Jaworowa, Rezerwat Śnieżnej Białki
Saal-Wiesen	–	–
Winterlehne	–	–
Sommerlehne	–	–
Stampricht-Kamm	–	–
Tiefes Loch	–	–
Mährischer Steinurlich	–	–
Weißer Bielen-Lehne	–	–
Buchenlehne	–	Bukowy Stok
Thier-Garten	–	–
Kressenborn	–	–
Mittel-B. [Berg]	–	–
Tiefe-Loch	–	–
Schwarze Lehne	–	Czarne Zbocze
– [nie istnieje]	– [nie istnieje]	Śnieżnicki Park Krajobrazowy
Meßtischblatt, arkusz 3343 (5768) Bielendorf		
Das Fichtig	–	?
Weißer Bielen-Lehme	–	–
Die Hölle Forst	–	–
– [nie istnieje]	– [nie istnieje]	Śnieżnicki Park Krajobrazowy
Liczba nazw (pomijając powtórzenia nazw przypisanych do kilku miejsc lub obiektów oraz występujących na sąsiednich arkuszach map)		
102	4	14

Źródło: opracowanie własne.

Niemieckie nazwy terenowe (pól, łąk, lasów, zakrzewień i zadrzewień, dolin, fragmentów zboczy i grzbietów) wskazywały zwykle na (por. tabelę 5): 1) położenie danej jednostki, 2) własność, 3) funkcje lub 4) jakieś inne jej cechy charakterystyczne. W pierwszej grupie występują odwołania do pobliskich miejscowości (np. *Wald zu Ullersdorf, Neundorfer Seite*) i ważniejszych obiektów znajdujących się w okolicy (np. *Niederhof-Busch, Mühl-Berg, Mühl-Lehne, Am grünen Weg, Grenzlehne, Weiße Bielen-Lehne*) lub określenia położenia na tle rzeźby terenu (np. *Mittel-Busch, Mittel-Berg* czy zestaw nazw trzech dolin na wschodnim stoku Śnieżnika: *Erster Schneegrund, Zweiter Schneegrund, Dritter Schneegrund* (liczone od północy)). Zwracają uwagę nazwy przeciwległych zboczy dolin o przebiegu w przybliżeniu równoleżnikowym. Lepiej oświetlone zbocze północne to *Sommer-Lehne*, południowe natomiast to *Winter-Lehne*. W drugiej grupie znajdują się głównie nazwy lasów (lub innych obszarów), które były bądź częścią wybranych miejscowości (np. *Landecker Stadtforst, Kunzendorfer Forst Bergrevier, Forst Seitenberg*), bądź własnością kościelną (*Pfarr Wiese*) lub prywatną (np. *Wiedmuths-Busch* i *Richter-Lehne*), w tym fragmentem majątków ziemskich (*Magnissche Forst, Forst Schnallenstein*¹⁹, *Althansche Forst*). Zmiana zasad własności w Polsce Ludowej, gdzie wszystkie lasy i duża część gruntów rolnych były państwowe, wyjaśnia zanik tej kategorii określeń. Trzecia grupa nazw z reguły wiązała się z działalnością myśliwych (np. *Jäger-Lehne*). Ostatecznie w czwartej grupie dominują nazwy odwołujące się do kształtu jednostek (np. *Lange Wiese, Breite-Busch, Lange Brache*), choć zaliczyć tu też można kilkakrotnie pojawiające się miana *Thiergarten*, wskazujące na występowanie w danym miejscu licznej zwierzyny leśnej (tzw. ostoje; nie są to jednak raczej jakieś specjalne, ogrodzone obszary hodowli zwierząt). Zwraca uwagę nietypowa nazwa niewielkiego grzbietu po wschodniej stronie Śnieżnika *Pfefferkuchenhübel* (por. niem. *Pfefferkuchen* ‘piernik’, *Hübel* ‘pagórek’). Poza wspomnianymi na początku podrozdziału czterema przypadkami cała przedstawiona dość bogata przedwojenna tradycja nazewnicza została zignorowana i zapomniana (lub w ogóle nieodkryta). Trzeba jedynie dodać, że z trzema niemieckimi określeniami zadrzewień lub zakrzewień można powiązać polskie nazwy wzniesień, których szczytowe partie porastają te zgrupowania roślinności (*Scheiben-Busch* i góra *Kraglik, Wiedmuths-Busch* i Góra *Kierzna, Hummel-Busch* i Góra *Gomółki*, później Góra *Gomółka*).

Na „Wojskowej mapie topograficznej” liczba nazw terenowych zwiększyła się do 14. *Lejowi Wielkiemu* towarzyszą teraz *Lej Mały* i *Lej Średni* (przed drugą wojną światową odpowiednio: *Erster Schneegrund* i *Dritter Schneegrund*; jak

¹⁹ Chodzi tu o tzw. dobra śnielińskie, związane z leżącym w południowej części Gór Bystrzyckich zamkiem Szczerba, znanym też jako Śnielinek.

wspomniano wyżej, dawny *Zweiter Schneegrund* miał polską nazwę już na wcześniejszej mapie). Pojawiły się cztery nazwy, dotąd niefunkcjonujące w badanej przestrzeni (*Dzika Dolina*, *Zielona Polana*, powołany w 1971 r. rezerwat *Nowa Morawa* oraz utworzony w 1981 r. *Śnieżnicki Park Krajobrazowy*). Toponim *Dubrowa* na północny wschód od Łądka-Zdroju na najnowszej mapie wydaje się odnosić do zespołu łąk (lub fragmentu stoku), w przeciwieństwie do starszej mapy, na której dotyczył zanikłej osady. Co ważne, na „Wojskowej mapie topograficznej” dodano też dwie nazwy jednoznacznie odwołujące się do okresu przedwojennego: *Bukowy Stok* — przed 1945 r. *Buchenlehne* (por. niem. *Buche* ‘buk’, *Lehne* ‘zbocze’) i *Czarne Zbocze* — *Schwarze Lehne* (por. niem. *schwarz* ‘czarny’).

Nazwy wodne (hydronimy)

Liczba hydronimów (nazw rzek i mniejszych cieków, zbiorników wodnych, źródeł) spadła z ponad 70 przed drugą wojną światową do ponad 30 na obu mapach powojennych (tabela 6). Zestawy nazw w obu tych okresach różnią się znacznie pod względem rozmieszczenia przestrzennego. W okresie niemieckim więcej cieków mających nazwę własną występowało w górach, na ich przedpolu zaś nazwy miały tylko wybrane, zwykle najważniejsze rzeki i potoki. Po wojnie rozmieszczenie nazwanych cieków stało się o wiele bardziej równomierne, co pociągnęło za sobą spadek liczby nazw we właściwym Masywie Śnieżnika i Górach Bialskich, wzrost zaś — w Krowiarkach, północnej części Gór Złotych i na obszarach wchodzących w skład Kotliny Kłodzkiej. Po 1945 r. na mapach w ogóle zanikły hydronimy związane ze źródłami, stawami czy obiektami hydroinżynieryjnymi, które wcześniej były całkiem licznie reprezentowane, biorąc zwłaszcza pod uwagę wiele naturalnych wypływów wody w Łądku-Zdroju i okolicach.

Tabela 6. Zmiany nazw wodnych (hydronimów) na dwudziestowiecznych mapach topograficznych przedstawiających wschodnią część ziemi kłodzkiej

Nazwa przedwojenna	Nazwa polska z lat siedemdziesiątych XX w.	Nazwa polska z lat dziewięćdziesiątych XX w.
Meßtischblatt, arkusz 3296 (5666) Ullersdorf		
Biele	Biała Łądecka (Białka)	Biała Łądecka
Heinzen-B. [Bach]	Brodek [częściowo], Skrzynczana	Skrzynczana
Droschkauer Wasser	Brodek [część]	Brodek
[Rote Grund — por. tabelę 5]	Równica	Równica
—	—	Waliszewska Woda
—	Piotrówka	Piotrówka
—	Konradka	Konradka
—	Pławienka	Pławienka

Nazwa przedwojenna	Nazwa polska z lat siedemdziesiątych XX w.	Nazwa polska z lat dziewięćdziesiątych XX w.
–	Splawna	Splawna
–	Jaszkówka	Jaszkówka
Meßtischblatt, arkusz 3297 (5667) Bad Landeck		
Biele	Biała Łądecka (Białka)	Biała Łądecka
–	Jesionowy Splaw	Jesionowy Splaw
–	Potok Karpinowski	Potok Karpinowski
–	Przymnia	Potok Przymnia
–	Luta	Luta
–	Orliczka	Orliczka
Weißer Brunnen	–	–
Hedwigs-Quelle	–	–
Josephinen-Quelle	–	–
Hoffmanns-Quelle	–	–
Meßtischblatt, arkusz 3341 (5766) Wölfelsdorf		
Neiße	Nysa Kłodzka	Nysa Kłodzka
Plomnitz-B. [Bach]	Pławna	Pławna
–	Pławienka	Pławienka
Glasewasser	–	Pławna [część]
Gr. Ascher-Gr. [Graben] ^a	–	–
Kl. Ascher-Gr. [Graben]	–	–
Pannewitz-B. [Bach]	–	–
Weißwasser	Pławna [część]	Biała Woda
Wölfel	Wilczka	Wilczka
Wölfels-Fall	–	[wdsp. [wodospad]]
Schwarzes Wasser	–	–
Klapperwasser	–	–
Schweizer Wasser	–	–
Schneeberg-Wasser	Wilczka [część]	Wilczka [część]
Ochsen-Gr. [Graben]	–	–
Buckelwasser	Bogoryja (Bogoria)	Bogoryja (Bogoria)
Rasenflössel	–	–
Schindel-Grund	–	–
Neudörfer Wasser	Nowinka	Nowinka
Kahle Wasser	Domaszkowski Potok [częściowo]	Domaszkowski Potok
– [dopływ Kahle Wasser]	Domaszkowski Potok [część]	–
Kaltes Wasser	–	–
–	Konradka	Konradka

Nazwa przedwojenna	Nazwa polska z lat siedemdziesiątych XX w.	Nazwa polska z lat dziewięćdziesiątych XX w.
–	Czarna Woda	Czarna Woda
Bleich-T. [Teich]	– [nie istnieje]	– [nie istnieje]
Schaf-T. [Teich]	–	–
Alte Schleuse ^b	– [nie istnieje]	– [nie istnieje]
Schwarze Schleuse	– [nie istnieje]	– [nie istnieje]
Meßtischblatt, arkusz 3342 (5767) Wilhelmsthal		
Heudorfer Wasser	Czarna Woda	Czarna Woda
Mohre	Morawka	Morawka
Klessen-B. [Bach]	Kleśnica	Kleśnica
Buschwiesen-Gr. [Graben]	–	–
Rothe-Fluß	–	–
Diebs-Gr. [Graben]	–	–
Kamnitz-B. [Bach]	Kamienica	Kamienica
Salz-Flössel	–	–
Schwarzer Gr. [Graben]	–	–
Latten-Flössel	–	–
Faulhabers Gr. [Graben]	–	–
Schindel Gr. [Graben]	–	–
Schwarzer Gr. [Graben]	–	–
Zwiesel-Gr. [Graben]	–	Morawka [część]
Linker Zwiesel-Gr. [Graben]	–	Lewa Widelka
Rechter Zwiesel-Gr. [Graben]	Morawka [część]	Prawa Widelka
Biele	Biała Łądecka (Białka)	Biała Łądecka
–	Młynówka	Popówka
Mühl-B. [Bach]	–	Młynówka
Mühlwiesen-Gr. [Graben]	–	–
Rothe-Hand-Gr. [Graben]	–	–
Koblitz-B. [Bach]	–	Kobylica
Vorder Koblitz-B. [Bach]	–	–
Mittler Koblitz-B. [Bach]	–	–
Hinter Koblitz-B. [Bach]	–	Tylnik
Salz-Gr. [Graben]	–	–
[Tiefe-Loch — por. tabelę 5]	–	Tylnik [część]
–	Jesionowy Splaw	Jesionowy Splaw
Lindenthals-Gr. [Graben]	–	–
Neumanns-Gr. [Graben]	Kopcowy Potok	Kopcowy Potok
Kaps-Gr. [Graben]	–	–
Tobias Gr. [Graben]	–	–

Nazwa przedwojenna	Nazwa polska z lat siedemdziesiątych XX w.	Nazwa polska z lat dziewięćdziesiątych XX w.
Platzen-Gr. [Graben]	–	–
Weiße Biele	Biała Łądecka (Białka) [część]	Biała Łądecka [część]
Mährische-Gr. [Graben]	–	Morawski Potok
Schwarzer Gr. [Graben]	–	Czarny Potok
Tännlich-Flössel	–	–
Saalwiesen-Gr. [Graben]	–	–
Schwarze Biele	Bielawka [częściowo]	Bielawka
Gold-Flössel	Bielawka [częściowo]	–
Stampricht-Gr. [Graben]	–	–
Stau-Weiher	–	–
Haustein-Quelle	–	–
Meßtischblatt, arkusz 3343 (5768) Bielendorf		
Biele	Biała Łądecka (Białka)	Biała Łądecka
Weiße Biele	Biała Łądecka (Białka) [część]	Biała Łądecka [część]
Schindel-Gr. [Graben]	–	?
Trockene [sic!] Urlich Gr. [Graben] ^c	–	?
Tännlich-Flössel	–	?
Saalwiesen-Gr. [Graben]	–	?
Lange-Flössel	Biała Łądecka (Białka) [część]	?
Weiße Biele [odcinek źródłowy]	Biały Spław	?
Formbergs-Gr. [Graben]	–	?
Höllens-Flössel	Wądróż	Wądróż
Liczba nazw (pomijając powtórzenia nazw przypisanych do kilku miejsc lub obiektów oraz występujących na sąsiednich arkuszach map)		
71	31	38

Źródło: opracowanie własne.

^a Skrót *Gr.* na mapach „Meßtischblatt” zawsze oznacza *Graben* (niem. ‘rów, fosa’). W nazewnictwie niemieckim dość często występuje także człon *Grund/-grund* (na mapach „Meßtischblatt” skrót *Grd.*), ale tylko wyjątkowo odnosi się do cieków (np. *Schindel-Grund* na arkuszu 3341/5766), z reguły oznacza dolinę, w której płynie ciek.

^b Ta i następna nazwa dotyczą zapór na ciekach, stąd — chociaż nie są to hydronimy — zamieszczono je w tej tabeli, gdyż ściśle związane są z siecią wodną omawianego regionu i jej przekształceniami.

^c Poprawna pod względem gramatycznym nazwa to *Trockener Urlich Graben* (czasem też *Grund*, kiedy mowa o dolinie, w której płynie ciek; por. Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska, 2007, s. 113), przy czym na mapie widnieje nazwa *Trockene Urlich Graben*.

Główne rzeki badanego obszaru to Biała Łądecka i Nysa Kłodzka. Dolina Białej Łądeckiej od wschodu i północy wydziela Góry Bialskie z Gór Złotych (mikroregion Dolina Górnej Białej Łądeckiej), a następnie — poniżej Stronia Śląskiego — stanowi granicę między Górami Złotymi a Krowiarkami, później między Wzgórzami Rogówki a Krowiarkami (mikroregion Dolina Białej Łądeckiej). Przepływa więc przez dużą część badanego obszaru i w jej zlewni znajduje się większość analizowanych cieków. W czasach niemieckich rzeka ta nosiła miano *Biele*, zmienione po wojnie na *Białą Łądecką*, przy czym początkowo funkcjonowała też alternatywna nazwa *Białka* (na podstawie mapy z lat osiemdziesiątych XX w.)²⁰. Powyżej Bielic rzeka ta powstaje z dwóch dopływów, z których wschodni (główny) przed 1945 r. nosił nazwę *Weißer Biele*, zachodni zaś (lewy dopływ) — *Schwarze Biele*. Polacy przestali jednak wyróżniać inną nazwą górny odcinek rzeki, który odtąd jest nadal *Białą Łądecką* (alternatywnie *Białką*), dopływ natomiast nazwali *Bielawką*²¹. W zasadzie do dziś trwa dyskusja nad położeniem źródła *Białej Łądeckiej*. W najwyższej części dorzecza, na południowym skraju polskich Gór Bialskich, znajdują się bowiem dwa cieki, z których jeden niesie więcej wody, a drugi jest dłuższy. Te niejasności znalazły odzwierciedlenie w nazewnictwie. Źródłowy odcinek *Weißer Biele* (zgodnie z mapą niemiecką) na mapie z lat osiemdziesiątych XX w. nosi nazwę *Biały Splaw*, a *Lange-Flössel* (według przedwojennej klasyfikacji dopływ *Weißer Biele*) to właśnie główna *Biała Łądecka* (*Białka*), której *Biały Splaw* jest dopływem. Obecnie to *Biały Splaw* uznawany jest za źródłowy odcinek Białej Łądeckiej; drugi ciek określany jest jako *Dopływ z Przełęczy Działowe Siodło* (Atlas podziału hydrograficznego Polski..., 2005, s. 21). *Nysa Kłodzka* (przed 1945 r. *Neiße*) tylko bardzo krótkim odcinkiem między Roztokami Bystrzyckimi i Domaszkowem zahacza o badany obszar, spływają do niej jednak wszystkie cieki zachodniej jego części, a jednocześnie w jej dorzeczu znajduje się Biała Łądecka. W efekcie cały analizowany teren jest ostatecznie odwadniany przez Nysę Kłodzką.

Zarówno przed, jak i po drugiej wojnie światowej nazwy cieków (por. tabelę 6) pochodziły zwykle bądź od nazw miejscowości, przez którą lub koło

²⁰ Z. Martynowski i K. Mazurski (1988, s. 37) wskazują, że pierwotną nazwą polską była *Biela*, ponieważ rzeka miała się *bielić* od wapnia lub na szypotach. Autorzy ci takiej nazwy używają też na określenie wsi Bielice, zarówno w wymienionej pozycji, jak i we wcześniejszej książce K. Mazurskiego (1983). Pod taką nazwą wieś występuje też w „Słowniku etymologicznym nazw geograficznych Śląska” (t. 1, 1970, s. 45), gdzie jako pierwotną podaje się formę *Biała*.

²¹ Z. Martynowski i K. Mazurski (1988, s. 26) jako nazwę alternatywną dla *Bielawki* proponują *Czarną Biele*, a J. Czerwiński (2009, s. 165) określa ten ciek jako *Czarny Potok*. Zarówno w „Podziale hydrograficznym Polski...” (1983, s. 39), jak i w „Atlasie podziału hydrograficznego Polski...” (2005, s. 21) występuje tylko nazwa *Bielawka*.

której przepływają (np.: *Droschkauer Wasser*, *Plomnitz-Bach*, *Neudörfer Wasser*, *Koblitz-Bach*; *Skrzynczana*, *Waliszewska Woda*, *Piotrówka*, *Konradka*, *Pławienka*, *Jaszkówka*)²², bądź od wyróżniających cech samego ciek lub wody w nim płynącej (np.: *Weißwasser*, *Kaltes Wasser*, *Biele*, *Schwarze Biele*; *Splawna*, *Biała Woda*, *Jesionowy Splaw*, *Czarny Potok*). W pierwszym okresie dość liczne są jednak także nazwy lokalizujące dany ciek w inny sposób niż przez odwołanie się do nazwy osady. Wskazują, skąd dany ciek wypływa (np.: *Schneeberg-Wasser*, *Mühlwiesen-Gr.*, *Saalwiesen-Gr.*) lub podkreślają relacje przestrzenne pomiędzy sąsiednimi potokami (np.: *Linker Zwiesel-Graben* i *Rechter Zwiesel-Graben* — lewy i prawy²³; *Vorder Koblitz-Bach*, *Mittler Koblitz-Bach* i *Hinter Koblitz-Bach* — przedni, środkowy i tylny²⁴). Zamiana nazw niemieckich na polskie polegała więc na wykorzystaniu aktualnej (nowej) nazwy miejscowości lub osady (np. *Plomnitz-Bach* i *Pławna* w obecnej Pławnicy czy *Neudörfer Wasser* i *Nowinka* w Nowej Wsi), wprowadzeniu określenia zbliżonego semantycznie (np.: *Wölfel* i *Wilczka*²⁵, *Mohre* i *Morawka*) lub fonetycznie (np. *Klessen-Bach* i *Kleśnica*)²⁶ albo — najczęściej — ustanowieniu zupełnie nowej nazwy, nieodpowiadającej dotychczasowej tradycji nazewnictwa. Czasem zdarzają się niekonsekwencje, np. *Platzen-Graben*, lewy dopływ Bielawki, choć wypływa spod szczytu *Platzen-Berg*, dzisiejszej *Płoski*, określane jest obecnie jako *Płacznik* (por. Swoboda, 2015, s. 46) lub *Płużnik* (Masyw Śnieżnika. Góry Bialskie, 2000), przy czym żadna z tych nazw nie pojawia się na obu analizowanych polskich mapach topograficznych. Powstało za to wiele określeń odnoszących się do cieków przed wojną nienazwanych. Tworzone były według tego samego klucza co zamiana mian niemieckich, najczęściej od nazw mijanych miejscowości (np.: *Konradka* w Konradowie, *Jaszkówka* w Jaszkowej, *Luta* w Lutyni i *Orliczka* w Orłowcu). Pewne wątpliwości może budzić nazwa *Potok*

²² Na mapie we wkładce do przewodnika K. Mazurskiego (1983) oznaczono *Wieliszowską Wodę* (w miejsce *Waliszewskiej Wody*) i *Konradowski Potok* (w miejsce *Konradki*). Nazwy takie występują też w tekście. Nie znajduje to potwierdzenia zarówno w „Podziale hydrograficznym Polski...” (1983, s. 38, 40), jak i w „Atlasie podziału hydrograficznego Polski...” (2005, s. 21, 22).

²³ Do podziału tego wrócono na „Wojskowej mapie topograficznej”, wprowadzając nazwy *Lewa Widelka* i *Prawa Widelka*. Na wcześniejszej polskiej mapie topograficznej *Prawa Widelka* została uznana za źródłowy odcinek Morawki, *Lewa Widelka* była zaś jej bezimiennym dopływem.

²⁴ Ostatnią nazwę, odwołując się do praktyki przedwojennej, zastąpiono na „Wojskowej mapie topograficznej” nazwą *Tylnik*.

²⁵ Z. Martynowski i K. Mazurski (1988, s. 38) podają, że pierwotną słowiańską nazwą *Wilczki* mogła być *Śnieżna Jawornica*, stąd też obecna wieś *Międzygórze* miałyby zwać się *Jaworniczką* lub *Górną Wsią Jawornicką* (s. 38, 117). W „Podziale hydrograficznym Polski...” (1983, s. 37) i „Atlasie podziału hydrograficznego Polski...” (2005, s. 20) jako alternatywną dla *Wilczki* proponuje się nazwę *Wilczy Potok*.

²⁶ Według K. Mazurskiego (1983, s. 46) właściwa forma polska to *Kleśnica* (a wieś *Kletno* powinna zwać się *Kleśno*; zob. Martynowski, Mazurski, 1988, s. 292).

Karpinowski — wypływa on z okolic zanikłej wsi Karpno i ruin zamku Karpien, więc jego nazwa powinna być inaczej skonstruowana²⁷.

Podobnie jak w przypadku źródłowego odcinka Białej Łądeckiej, zmieniał się przebieg górnych odcinków innych potoków, przy czym mapy przedwojenne i arkusze „Wojskowej mapy topograficznej” są w tym zakresie zgodne, odmiennie natomiast przedstawiona została hierarchia cieków na mapach pokazujących stan z lat siedemdziesiątych XX w. (por. tabelę 6). *Heinzen-Bach*, przepływający przez obecną Skrzynkę i uchodzący do Białej Łądeckiej w Ołdrzychowicach Kłodzkich, na nowszej mapie polskiej uzyskał miano *Skrzynczana*, a jego prawy dopływ *Droschkauer Wasser* podpisany jest jako *Brodek*. Na starszej z dwóch map powojennych to jednak *Skrzynczana* jest lewym dopływem *Brodka*, który obejmuje też swoją nazwą dolny bieg dawnego *Heinzen-Bach*. Podobnie było w przypadku *Pławnej*, czyli wcześniejszego *Plomnitz-Bach*. Potok ma dwa główne dopływy, łączące się w dolnej części Idzikowa. Na mapie odwzorowującej sytuację w latach siedemdziesiątych za górną część *Pławnej* uznana została przedwojenna *Weißwasser* (obecnie *Biała Woda*), a na „Wojskowej mapie topograficznej” — *Glasewasser*, na starszej z analizowanych map polskich bezimienna. Na obu mapach powojennych nie jest zgodny przebieg początkowego odcinka Domaszkowskiego Potoku. Ponadto *Mühl-Bach*, przepływający przez obecny Młynowiec w Górach Bialskich, najprawdopodobniej w wyniku błędu pozostał początkowo nienazwany, podczas gdy miano *Młynówka* wprowadzono na określenie innego, krótszego cieku, który nie przepływa przez tę wieś (ani przez jej okolice). Na „Wojskowej mapie topograficznej” *Młynówka* znów płynie przez Młynowiec i pokrywa się z dawnym *Mühl-Bach*; jej tymczasowe powojenne miejsce zajęła *Popówka*.

Jak wspomniano, toponimia związana z innymi niż cieki obiektami hydrograficznymi na mapach powojennych praktycznie zanikła (por. tabelę 6). Bezimienne pozostają źródła, zbiorniki wodne i inne obiekty hydroinżynierskie, a nawet *Wodospad Wilczki*, jedyny wodospad na badanym obszarze, do 1997 r. uważany za najwyższy w Sudetach (po powodzi okazało się, że jego próg był sztucznie podniesiony). Jego nazwa jest w powszechnym użyciu wśród mieszkańców i turystów, występuje w przewodnikach i na mapach turystycznych. Gdy jednak mówimy o mapach topograficznych, to tylko na mapie ukazującej stan z lat dziewięćdziesiątych wprowadzono skrót „wdsp.”, ale nawet tego brakuje na mapie wcześniejszej. Podobnie nadal używa się nazwy *Źródło Jadwigi* (przedwojenna *Hedwigs-Quelle*) koło Łądka-Zdroju, co dodatkowo podkreśla stosowny napis na kamiennej obudowie źródła. Zbiorniki wodne i zapory często

²⁷ W „Atlasie podziału hydrograficznego Polski...” (2005, s. 22) występuje *Potok Karpowski*.

zanikły, stąd całkowicie logiczny wydaje się spadek ich liczby, te istniejące jednak także nie mają nazw.

Nazwy miejscowe

Wyraźnie mniejsze niż w przypadku hydronimów są zmiany liczby nazw jednostek osadniczych. Na mapach przedwojennych odnotowano 109 samodzielnych nazw, na starszej mapie polskiej — 72, na nowszej zaś — 71. Jest to jedyna sytuacja spośród analizowanych tu kategorii nazw, gdy nie odnotowano wzrostu liczby nazw wraz z procesem poznawania, osvajania okolicy. Nałożyły się na to dwa czynniki: 1) systemowa zamiana nazw niemieckich na polskie po zakończeniu drugiej wojny światowej, która objęła prawie wszystkie funkcjonujące wówczas osady (nie było już później potrzeby tworzenia nowych nazw); 2) spadek liczby ludności na terenach wiejskich ziemi kłodzkiej, spowodowany wysiedleniem ludności niemieckiej, relatywnie mniejszym napływem polskich osadników, a w późniejszym czasie — „ucieczką” mieszkańców w związku z trudnymi warunkami gospodarowania. Skutkiem tego było wyludnienie (a wtedy zwykle także zanik) mniejszych, wyżej położonych osad, przysiółków, a czasem całych wsi, co doskonale pokazuje tabela 7. Drugą przyczyną spadku liczby nazw po drugiej wojnie światowej był zanik nazw części wsi, które w czasach niemieckich były dość powszechnie używane, po pierwsze, w rozbudowanych miejscowościach w dolinie Białej Łądeckiej, a po drugie, w górskich wsiach składających się z kilku — czasem nawet izolowanych — części. Najważniejszym przykładem jest *Nieder Thalheim*, które zostało całkowicie wchłonięte przez Łądek-Zdrój²⁸, choć na mapie prezentującej stan z lat siedemdziesiątych XX w. w tej okolicy wprowadzono napis *Łądek* (bez członu *Zdrój*). Zanik dotyczy też nazw zespołów zabudowy związanych z folwarkami lub dworami, ale także ze schroniskami górskimi położonymi poza zwartą zabudową. Na mapie „Meßtischblatt” krojem czcionki właściwym dla osad zaznaczono m.in.: *Spitzberg* (na Iglicznej), *Schneeberg* (*Schweizerei*) pod szczytem Śnieżnika i *Puhuberg* między właściwym Masywem Śnieżnika a Krowiarkami. Na mapach powojennych w tych miejscach widnieją co najwyżej nazwy konkretnych obiektów, a nie osad (odpowiednio): *Schronisko Maria Śnieżna*, *Schronisko Śnieżnik* (na nowszej mapie *Schronisko Na Śnieżniku* [sic!]) i *Przełęcz Puchaczówka*.

²⁸ Nazwa *Łądek-Zdrój*, występująca w dokumentach od XIV w. (1325 *Landecke*, 1336 i później *Landeck*), zapewne wywodzi się od prasłowiańskiego wyrazu *lędo*, oznaczającego ‘ziemię nieuprawną, niezaoraną’ lub ‘niskie łąki zalewane przez rzekę’ (Malec, 2003, s. 137). Niesłuszna jest koncepcja, według której nazwa ta ma wskazywać na położenie miasta w odległym zakątku ziemi kłodzkiej (por. niem. *Land* ‘kraj, kraina’, *Ecke* ‘kąć, zakątek’; Czerwiński, 2009, s. 158).

Tabela 7. Zmiany nazw miejscowych na dwudziestowiecznych mapach topograficznych przedstawiających wschodnią część ziemi kłodzkiej

Nazwa przedwojenna	Nazwa polska z lat siedemdziesiątych XX w.	Nazwa polska z lat dziewięćdziesiątych XX w.
Meßtischblatt, arkusz 3296 (5666) Ullersdorf		
Alt Waltersdorf	Stary Waliszów	Stary Waliszów
Ober Alt Waltersdorf [część Alt Waltersdorf]	Stary Waliszów [część]	Stary Waliszów [część]
Vw. [Vorwerk] Pannwitzhof [część Alt Waltersdorf]	– [część Starego Waliszowa]	– [część Starego Waliszowa]
Neu Waltersdorf	Nowy Waliszów	Nowy Waliszów
Mückenhäuser	–	Stary Waliszów [część]
Ungermannshäuser	– [zanikła]	– [zanikła]
Habelschwerdt	Bystrzyca Kłodzka	Bystrzyca Kłodzka
Ober Viehweg	– [część Nowego Waliszowa]	Nowy Waliszów [część]
Hinter dem Berge [część Neu Waltersdorf]	Konradów [część]	Konradów [część]
Melling	Mielnik	Mielnik
Herrnpetersdorf	Piotrowice	Piotrowice
Herrnsdorf [część Herrnpetersdorf]	Piotrowice Dolne	Piotrowice Dolne
Petersdorf [część Herrnpetersdorf]	Piotrowice Górne	Piotrowice Górne
Fritschberg [część Eisersdorf]	–	Żelazno [część]
–	Romanowo	Romanowo
Niederraumnitz	Romanowo Dolne	Romanowo Dolne
Oberraumnitz	Romanowo Górne	Romanowo Górne
Vw. [Vorwerk] Neuhof	– [zanikła]	– [zanikła]
Eisersdorf	Żelazno	Żelazno
Obereisersdorf [część Eisersdorf]	– [część Żelazna]	– [część Żelazna]
Gut Freirichterei [część Eisersdorf]	– [część Żelazna]	– [część Żelazna]
Märzdorf	Marcinów	Marcinów
Niederhannsdorf	Jaszkowa Dolna	Jaszkowa Dln. [Dolna]
Oberhannsdorf	Jaszkowa Górna	Jaszkowa Górna
Ullersdorf	Ołdrzychowice Kłodzkie	Ołdrzychowice Kłodzkie

Nazwa przedwojenna	Nazwa polska z lat siedemdziesiątych XX w.	Nazwa polska z lat dziewięćdziesiątych XX w.
Frobelhof [część Kunzendorf]	[PGR] [część Trzebieszowic]	– [część Trzebieszowic]
Scheibenhof [część Kunzendorf]	[zakł. owoc.-warzyw.] [część Trzebieszowic]	[spoż.] [część Trzebieszowic]
Kunzendorf	Trzebieszowice	Trzebieszowice
Droschkau	Droszków	Droszków
Klapperberg	– [część Rogówka?]	– [część Rogówki]
Werdeck	Rogówek	Rogówka
Heinzendorf	Skrzynka	Skrzynka
Ziegeldorf [część Heinzendorf]	– [część Skrzynki]	Skrzynka [część]
Saalig	– [zanikła]	– [zanikła]
Reyersdorf	Radochów	Radochów
Konradswalde	Konradów	Konradów
Neustift [część Winkeldorf]	Kolonia Radochów (Skowronki)	Kol. [Kolonia] Radochów, Skowronki, Radochów [część]
Lerchenfeld	Kolonia Radochów (Skowronki)	Skowronki
Winkeldorf	Kąty Bystrzyckie	Kąty Bystrzyckie
Wiesengrund	– [część Kątów Bystrzyckich]	Kąty Bystrzyckie [część]
Meßtischblatt, arkusz 3297 (5667) Bad Landeck		
Reyersdorf	Radochów	Radochów
Nieder Thalheim	Lądek [część], Lądek Zdrój [część]	– [część Lądka-Zdroju]
Bad Landeck	Lądek Zdrój	Lądek-Zdrój
Hutbergruh	Ugór	Ugór
Richtergrund [część Reyersdorf]	Gruszczyn	Gruszczyn
Schönau	Orłowiec	Orłowiec
Voigtsdorf	Wójtówka	Wójtówka
Leuthen	Lutynia	Lutynia
Kol. [Kolonie] Überschaar	Ułęż, Dubrowa [zanikła]	Ułęż, [Dubrowa — por. tabelę 5]
Heidelberg	Wrzosówka	Wrzosówka
Winkeldorf	Kąty Bystrzyckie	Kąty Bystrzyckie
Olbersdorf	Stojków	Stojków

Nazwa przedwojenna	Nazwa polska z lat siedemdziesiątych XX w.	Nazwa polska z lat dziewięćdziesiątych XX w.
Schreckendorf	Strachocin	Strachocin, Stronie Śląskie [część]
Schöne Aussicht [część Schreckendorf]	Strachocin [część]	Stronie Śląskie [część]
Seitenberg	Stronie Śląskie	Stronie Śląskie
Harzwald	–	–
[F. [Försterei] zu Karpenstein — por. tabelę 8]	G. [Górne?] Karpno	[L. [Leśniczówka] Karpno — por. tabelę 8]
Karpenstein	Karpno	Karpno [zanikła]
Alt Gersdorf	Stary Gierałtów	Stary Gierałtów
Neu Gersdorf	Nowy Gierałtów	Nowy Gierałtów
Meßtischblatt, arkusz 3341 (5766) Wölfelsdorf		
Ebersdorf	Domaszków	Domaszków
Schönfeld	Roztoki	Roztoki
Urnitz	Jaworek	Jaworek
Urnitzberg	Jaworek Górny	Jaworek Górny
Neundorf	Nowa Wieś	Nowa Wieś
Neuhäuser	– [część Nowej Wsi]	Nowa Wieś
Wölfelsdorf	Wilkanów	Wilkanów
Urnitzthal	[L. [Leśnictwo?] Jawornica — por. tabelę 8] [część Wilkanowa]	– [część Wilkanowa]
Wölfelsgrund	Międzygórze	Międzygórze
Mückengrund [część Wölfelsgrund?]	– [część Międzygórze]	– [część Międzygórze]
Wölfelsfall [część Wölfelsgrund]	– [część Międzygórze]	– [część Międzygórze]
– [część Wölfelsgrund]	Czarna Góra (Prędków)	Czarna Góra
Spitzberg	[Schr. [Schronisko] Maria Śnieżna — por. tabelę 8]	[Schr. [Schronisko] Maria Śnieżna — por. tabelę 8]
Steingrund	[Dom Wśród Róż — por. tabelę 8], [Ogród Bajek — por. tabelę 8]	[Dom wśród Róż — por. tabelę 8], [Ogród Bajek — por. tabelę 8]
Hofeberg [część Wölfelsgrund]	Łysa Góra	Łysa Góra
Feldhäuser	– [zanikła]	– [zanikła]
Plomnitz	Pławnica	Pławnica

Nazwa przedwojenna	Nazwa polska z lat siedemdziesiątych XX w.	Nazwa polska z lat dziewięćdziesiątych XX w.
Neu-Plomnitz	Pławnicza Nowa	Pławnicza [część], Nowa Pławnicza
Kieslingswalde	Idzików	Idzików
Marienau [część Mariendorf]	Marianówka [część]	Marianówka [część]
Mariendorf	Marianówka	Marianówka
Neudorf [część Mariendorf]	Marianówka [część]	Marianówka [część]
Glasegrund	Szklary	Szklary
Steingrund	Kamienna	Kamienna
Neu Walterdorf	Nowy Waliszów	Nowy Waliszów
Martinsberg	Marcinków	Marcinków
Zwölf-Häuser	Konradów [część]	Konradów [część]
Tschihak	Marcinków [część]	Czadków
Konradswalde	Konradów	Konradów
Wolmsdorf	Rogóżka [zanikła]	Rogóżka [zanikła]
Puhuberg	[Przełęcz Puchaczówka — por. tabelę 3]	[Przełęcz Puchaczówka — por. tabelę 3]
Weißwasser	Biała Woda	Biała Woda [zanikła], Idzików [część]
Grenzhäuser [część Weißwasser]	– [zanikła]	– [zanikła]
Am Graben	– [zanikła]	– [zanikła]
Heudorf	Sienna	Sienna
Meßtischblatt, arkusz 3342 (5767) Wilhelmsthal		
Schreckendorf	Strachocin [część Stronia Śląskiego]	– [część Stronia Śląskiego]
Seitenberg	Stronie Śląskie, Stronie Śląskie-Wieś	Stronie Śląskie, Stronie Śląskie-Wieś
Johannesberg	Sienna [część], Janowa Góra	Janowa Góra
Heudorf	–	–
Alt-Mohrau	Stara Morawa	Stara Morawa
Klessengrund	Kletno	Kletno
Dürren-Berg	– [część Starej Morawy]	Stara Morawa [część]
Neu Mohrau	Nowa Morawa	Nowa Morawa
Wilhelmsthal	Bolesławów	Bolesławów
Kamnitz	Kamienica	Kamienica

Nazwa przedwojenna	Nazwa polska z lat siedemdziesiątych XX w.	Nazwa polska z lat dziewięćdziesiątych XX w.
Josefsfeld	– [zanikła]	– [zanikła]
Alte Försterei [część Kamnitz]	– [zanikła]	– [zanikła]
Neue Kamnitz [część Kamnitz]	– [część Kamienicy]	Kamienica [część]
Eibichtgraben [część Kamnitz]	– [zanikła]	– [zanikła]
Oranienhütte [część Seitenberg?]	– [część Stronia Śląskiego]	– [część Stronia Śląskiego]
Gompersdorf	Goszów	Goszów
Pfaffensteig	Goszów [część]	— [część Goszowa]
Mühlbach	Młynowiec	Młynowiec
Alt-Gersdorf	Stary Gierałtów	Stary Gierałtów
Koblitzbach	Stary Gierałtów [część]	–
Neu Gersdorf	Nowy Gierałtów	Nowy Gierałtów
Bielendorf	Bielice	Bielice
Neu-Bielendorf	– [zanikła]	Bielia [zanikła]
Schneeberg (Schweizerei)	[Schr. [Schronisko] Śnieżnik — por. tabelę 8]	[Schr. [Schronisko] Na Śnieżniku — por. tabelę 8]
– [nie istnieje]	Morawka [część Stronia Śląskiego]	Morawka [część Stronia Śląskiego]
Meßtischblatt, arkusz 3343 (5768) Bielendorf		
Bielendorf	Bielice	Bielice
Neu-Gersdorf	Nowy Gierałtów	Nowy Gierałtów
Liczba nazw (pomijając powtórzenia nazw przypisanych do kilku miejsc lub obiektów oraz występujących na sąsiednich arkuszach map)		
109	72	71

Źródło: opracowanie własne.

Podczas zamiany nazw niemieckich na polskie starano się usunąć elementy niemieckie, a podkreślić te o charakterze słowiańskim, na co zwracają uwagę Z. Martynowski i K. Mazurski (1988, s. 36–40). Przedwojenne nazwy wsi zawierały często cząstki *-dorf* (por. niem. *Dorf* 'wieś') i wskazywały na założyciela lub dawnego (pierwszego) właściciela osady (por. tabelę 7). Odpowiadające im miana polskie często (choć nie jest to regułą) otrzymały formę patronimiczną, z sufiksami *-ice* lub *-owice* (np. *Herrnpetersdorf* — *Piotrowice*, *Ullersdorf* —

Óldrzychowice Kłodzkie) lub formę dzierżawczą z formantami *-ów*, *-owa* (np. *Märzdorf* — *Marcinów*, *Niederhannsdorf* i *Oberhannsdorf* — *Jaszkowa Dolna* i *Górna*²⁹). Na podobnej zasadzie *Konradswalde* (por. niem. *Wald* ‘las’) stał się *Konradowem*. Nazwa *Wilhelmsthal* (dziś *Bolesławów*) pochodziła od imienia królewskiego mincerza z Pragi, który w 1581 r. wytyczył tu rynek wolnego miasta górniczego (Zasępa, 2005, s. 11). W przypadku mniejszych osad i przysiółków częściej występowały człony *-häuser* (por. niem. *Häuser* ‘domy’), *-berg* (por. niem. *Berg* ‘góra’) lub *-grund* (por. niem. *Grund* ‘ziemia, grunt; dolina, którą płynie rzeka; dno’), które nie zostały uwzględnione w polskich nazwach. *Martinsberg* stał się *Marcinkowem*, choć skądinąd przypuszczano (Martynowski, Mazurski, 1988, s. 38), że pierwotna nazwa o pochodzeniu słowiańskim to *Nierobocin*. Miałyby to być nazwa kulturowa, wskazująca, iż jest to osada górnicza, a więc wolna od pańszczyzny (roboty). Koncepcja ta jednak nie została przyjęta przez większość badaczy (por. Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska, t. 7, 1994, s. 108–109).

Powojenna administracja tylko częściowo wykorzystała podziały sprzed 1945 r., w związku z czym niektóre przysiółki (położone na grzbiecie górskich) zmieniły przynależność do większej wsi. *Neustift*, będące przed wojną częścią wsi *Winkeldorf*, czyli obecnych *Kątów Bystrzyckich*, stało się fragmentem *Radochowa*, przy czym — zależnie od mapy — mamy do czynienia z dużą zmiennością nazw tej części (*Kolonia Radochów*, *Skowronki* lub po prostu *Radochów*). Rozproszona osada *Hinter dem Berge*, będąca przed wojną częścią *Neu Waltersdorf* (dziś *Nowy Waliszów*), stała się fragmentem położonego po drugiej stronie pasma Krowiarek *Konradowa*. Na obu analizowanych mapach polskich nie miała samodzielnej nazwy; choć na ogólnej mapie dołączonej do przewodnika Z. Martynowskiego i K. Mazurskiego (1988) w tej okolicy pojawiła się nazwa *Żabnica*, trudno jednak jednoznacznie stwierdzić, czy określała ona wspomnianą osadę, czy też leżącą dalej na południe, o niemieckiej nazwie *Zwölf-Häuser*³⁰. Z obszaru *Radochowa* (przed wojną *Reyersdorf*) została wydzielona wieś *Gruszczyn*, odpowiadająca wcześniejszemu przysiółkowi (obszarowi) określanemu jako *Richtergrund*. Poszerzyło się też *Stronie Śląskie*, wchła-

²⁹ *Jaszkowa* została wymieniona w 1320 r. jako *Hennigi villa* (Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska, t. 4, 1988, s. 81–82).

³⁰ W tej okolicy wspomniana mapa turystyczna podaje też *Wygon* jako przysiółek leżącego bardziej na północ Nowego Waliszowa (jego nazwa odpowiada niemieckiej nazwie *Viehweg*, będąc jej bezpośrednim tłumaczeniem). W innych już miejscach pojawiają się na niej też: *Mszaniec* (przedwojenne *Mückenhäuser*, dziś część Starego Waliszowa), *Kotliny* (*Urnitzthal* od pobliskiej wsi *Urnitz*, dziś Jaworek) i *Nowiny* (*Neuhäuser*, część Nowej Wsi). Wszystkie te nazwy nie występują na analizowanych polskich mapach topograficznych. Ponadto zamiast *Nowej Pławnicy* widnieje na niej nazwa *Węgierka*. Brakuje z kolei *Jaworka Górnego*.

niając kolejne części *Strachocina*³¹. W północnej części Krowiarek zachowano natomiast przebieg granic między dawnymi Kreis Glatz i Kreis Habelschwerdt (obecnie między gminami Kłodzko i Bystrzyca Kłodzko), choć nie są one spójne ze współczesną siecią drogową. *Piotrowice* (przed wojną *Herrnpetersdorf*) w gminie Bystrzyca Kłodzka składają się z dwóch w zasadzie niezależnych części: *Piotrowic Dolnych* (*Herrnsdorf*, *Pańska Wieś*) i *Piotrowic Górnych* (*Petersdorf*, pierwotnie *Pietrzyce*; por. Martynowski, Mazurski, 1988, s. 312), a jedyne połączenie drogowe między nimi wiedzie przez leżące w gminie Kłodzko *Romanowo* (przed wojną *Niederraumnitz* i *Oberraumnitz*; jest to zresztą jedyna droga o nawierzchni utwardzonej, tylko częściowo asfaltowej, wiodąca do *Piotrowic Górnych*).

Różnice w nazwach miejscowości pomiędzy obiema analizowanymi mapami polskimi są niewielkie (por. tabelę 7). *Rogówek* (przed 1945 r. *Werdeck*) stał się *Rogówką*, stąd nazwa mikroregionu *Wzgórza Rogówki*. *Dubrowa*, na mapie z lat osiemdziesiątych XX w. zaznaczona jako osada zanikła, na „Wojskowej mapie topograficznej” jest już nazwą zespołu łąk lub fragmentu stoku. W tym samym czasie zanikła niemal *Biała Woda* została włączona do *Idzikowa*. Na nowszej mapie zrezygnowano z alternatywnej nazwy *Prędków* dla osady *Czarna Góra*, leżącej na północ od *Międzygórza* (osada ta — co ciekawe — w czasach niemieckich w ogóle nie miała nazwy, będąc częścią *Wölfelsgrund*). Pojawiła się nazwa *Czadków*³², określająca część *Marcinkowa*, znanego przed wojną jako *Tschihak*. Ponadto w nieco inny sposób zaznaczony jest zasięg *Siennej*. W jednym przypadku zmianie uległa kolejność członów nazwy — *Pławnica Nowa* przekształciła się w *Nową Pławnicę* (co mogło mieć związek ze standaryzacją urzędową), przy czym jej znaczną część zaliczono do większej *Pławnicy*. Na „Wojskowej mapie topograficznej” w górnej części doliny Białej Łądeckiej, powyżej Bielic, została zaznaczona (jako zanikła) osada *Biela*, o której z kolei nie wspomina mapa prezentująca stan z lat siedemdziesiątych XX w. Przed wojną znajdowała się tu wieś *Neu-Bielendorf*.

Nazwy innych obiektów punktowych

Do grupy tej zaliczono wszystkie obiekty punktowe (w skali mapy), których nie objęły powyższe kategorie, a więc: kaplice górskie (położone poza miejscowościami), młyny, leśniczówki i inne obiekty związane z leśnictwem i myślistwem

³¹ Miasto *Stronie Śląskie* powstało w 1967 r. z połączenia wsi *Stronie Śląskie*, części *Goszowa* i części *Strachocina*.

³² Częściej można spotkać wersję *Czatków*, np. na mapie „Masyw Śnieżnika. Góry Bialskie” (2000), w atlasie „Dolny Śląsk. Śląsk Opolski” (2005) czy na mapie na wkładce do przewodnika K. Mazurskiego (1983).

oraz infrastrukturę turystyczną lub miejsca odwiedzane przez turystów (ruiny zamku, jaskinie; por. tabelę 8). Niektóre z niemieckich określeń są bardzo wymyślne (np.: *Waldtempel* — *Leśna Świątynia*, *Philosophensitz* — *Siedzenie Filozofów* czy *Baude Predigerstuhl* — *Schron/Schronisko Kaznodziejskie Krzesło*), zwykle jednak wskazują na położenie obiektu, np.: pojawiający się trzykrotnie *Feld-Mühle* (por. niem. *Feld* ‘pole’), *Teich-Mühle* (por. niem. *Teich* ‘staw, sadzawka’), *Nieder-Mühle* (por. niem. *nieder* ‘niski, dolny’), *Urnitz-Mühle* (od wsi *Urnitz*, dziś Jaworek), *Försterei Hain* (por. niem. *Hain* ‘gaj; las’) czy *Försterei Eulenberg* (od szczytu *Eulenberg*, dziś Sowia Kopa). Spośród 38 nazw niemieckich żadna nie znalazła odpowiednika na polskich mapach pokazujących stan z początku lat siedemdziesiątych XX w., choć należy też przyznać, że część obiektów uległa całkowitemu zniszczeniu (niektóre młyny, większość schronów/schronisk), wiele zostało porzuconych (zwłaszcza młyny), a niektóre zmieniły swoją funkcję (np. gospoda *Zum Bergschlüssel* powyżej Lutyni wykorzystywana jest do dziś przez administrację kamieniołomu bazaltu na Szwedzkich Szańcach). W zasadzie identycznie wygląda sytuacja na „Wojskowej mapie topograficznej”, choć jest tu jeden wyjątek: węższy odcinek doliny między Lutynią a Wrzosówką, określany przed drugą wojną światową jako *Steingrund* (*Kamienista/Kamienna Dolina*) lub *Hölle* (*Piekło*), stał się *Leśną Bramą*.

Tab. 8. Zmiany nazw innych obiektów punktowych na dwudziestowiecznych mapach topograficznych przedstawiających wschodnią część ziemi kłodzkiej

Nazwa przedwojenna	Nazwa polska z lat siedemdziesiątych XX w.	Nazwa polska z lat dziewięćdziesiątych XX w.
Meßtischblatt, arkusz 3296 (5666) Ullersdorf		
Feld-M. [Mühle]	–	–
Feld-M. [Mühle]	–	–
F. [Försterei] Hain	– [nie istnieje]	– [nie istnieje]
Jagdhaus	– [nie istnieje]	– [nie istnieje]
–	Jaskinia Radochowska	Jaskinia Radochowska
Kap. [Kapelle] Stachelberg	–	–
Feld-M. [Mühle]	–	–
Brett-M. [Mühle]	–	–
Teich-M. [Mühle]	–	–
Kp. [Kapelle] (Kreuz-Kirchel)	–	–
Kuschel-M. [Mühle]	– [nie istnieje]	– [nie istnieje]
Nieder-M. [Mühle]	– [nie istnieje]	– [nie istnieje]

Nazwa przedwojenna	Nazwa polska z lat siedemdziesiątych XX w.	Nazwa polska z lat dziewięćdziesiątych XX w.
Meßtischblatt, arkusz 3297 (5667) Bad Landeck		
Schindel-M. [Mühle]	–	–
Richterschänke-M. [Mühle]	–	–
Brett-M. [Mühle]	–	–
Belvedere	–	–
Steingrund oder Hölle	–	Leśna Brama
Whs. [Wirtshaus] zum Bergschlüssel	– [inna funkcja]	– [inna funkcja]
F. [Försterei] zu Karpenstein	[G. [Górne?] Karpno — por. tabelę 7]	L. [Leśniczówka] Karpno
F. [Försterei] Eulenberg	–	–
Augusta-M. [Mühle]	–	–
Scheune	–	–
Belvedere	– [nie istnieje]	– [nie istnieje]
Pavillon	–	–
Waldtempel	–	–
Philosophensitz	–	–
Waldschlüssel	–	–
Gersdorfer Bild	–	–
Germanenbad	–	–
Hirsch-Bad	–	–
Schloßplatz	–	–
Ruine Karpenstein	–	[r. [ruina]]
Meßtischblatt, arkusz 3341 (5766) Wölfelsdorf		
Urnitz-M. [Mühle]	–	–
Beschorner-M. [Mühle]	–	–
Kp. [Kapelle] Maria-Schnee	Schr. [Schronisko] Maria Śnieżna	Schr. [Schronisko] Maria Śnieżna
–	L. [Leśnictwo?] Jawornica	–
–	Dom Wśród Róż [sic!]	Dom wśród Róż
–	Ogród Bajek	Ogród Bajek
Baude Predigerstuhl	– [nie istnieje]	– [nie istnieje]
Talsperre	–	–
Meßtischblatt, arkusz 3342 (5767) Wilhelmsthal		
[Schneeberg (Schweizerei) — por. tabelę 7]	Schr. [Schronisko] Śnieżnik	Schr. [Schronisko] Na Śnieżniku [sic!]

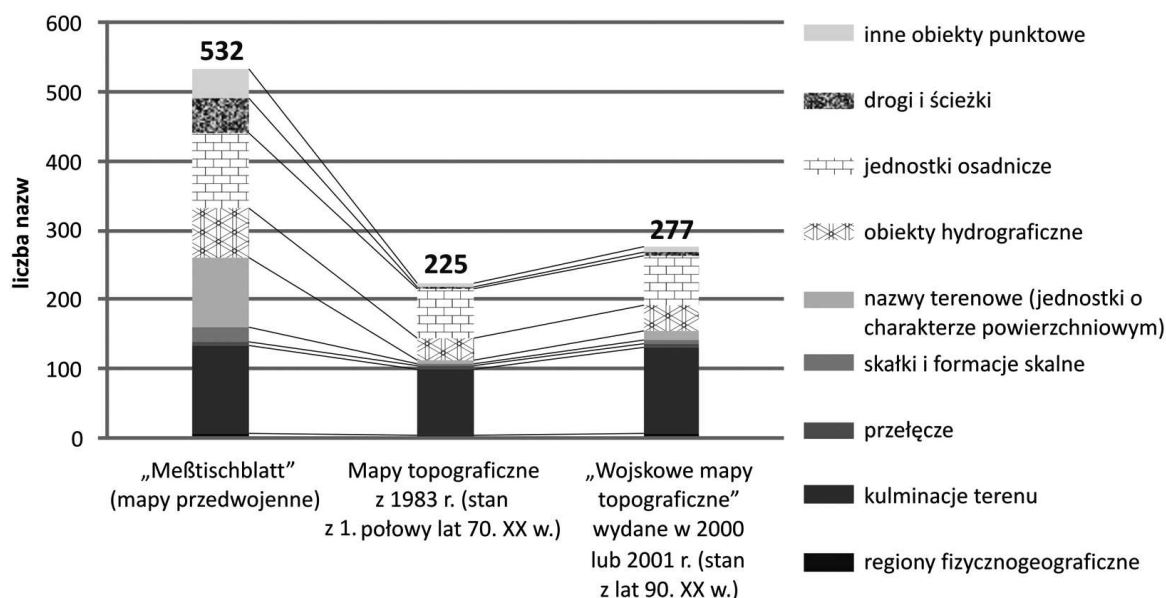
Nazwa przedwojenna	Nazwa polska z lat siedemdziesiątych XX w.	Nazwa polska z lat dziewięćdziesiątych XX w.
Tanz-Pl. [Platz]	–	–
– [nie odkryta]	Jaskinia Niedźwiedzia	Jaskinia Niedźwiedzia
Birodbaude	– [nie istnieje]	– [nie istnieje]
Friedrich-Heinrich-Pl. [Platz]	–	–
Meßtischblatt, arkusz 3343 (5768) Bielendorf		
Die drei Grenzen	–	?
Karlsbrunn	–	?
Liczba nazw (pomijając powtórzenia nazw przypisanych do kilku miejsc lub obiektów oraz występujących na sąsiednich arkuszach map)		
40	7	8

Źródło: opracowanie własne.

Na obu mapach polskich raczej nie występują nazwy obiektów sakralnych, stąd kaplice: *Stachelberg* nad Radochowem, *Kreuz-Kirchel* w Żelaznych Górach i *Maria-Schnee* nad Międzygórzem nie mają swoich nazewniczych odpowiedników. Warto jednak zwrócić uwagę, że na tych samych mapach pod szczytem Iglicznej umieszczono napis „Schr. [Schronisko] Maria Śnieżna” — widać, że niemieccy kartografowie z dwóch znajdujących się tam znaczniejszych budynków (kaplica i schronisko/gospoda) wybrali obiekt sakralny, polscy zaś — świecki, co można wiązać z narzucaną przez powojenne władze komunistyczne ateizacją społeczeństwa i cenzurą. Co ciekawe, na mapach polskich nie zamieszczono też nazwy ruin zamku *Karpenstein*, choć nazwa *Karpień* była w powszechnym użyciu wśród turystów i w publikacjach turystycznych w zasadzie od lat pięćdziesiątych XX w. Jedynie na „Wojskowej mapie topograficznej” pojawiło się w tym miejscu skromne „r.”, oznaczające ruinę. Brak odwołania do relikwów warowni na starszej z analizowanych map polskich dziwi, tym bardziej że wpisywałyoby się ono w politykę podkreślania polskich i piastowskich korzeni ziemi kłodzkiej, gdyż — jak piszą Z. Martynowski i K. Mazurski (1988, s. 345) — „gródek karpowski wspomniano w 1346 [roku]”, a „w czasie walk o Czechy miał w nim przebywać Bolesław Chrobry”. Na mapach powojennych pojawiają się za to niewystępujące na arkuszach „Meßtischblatt” nazwy jaskiń: *Niedźwiedzia* i *Radochowska*. Brak tej pierwszej na mapie niemieckiej jest całkowicie logiczny, gdyż została odkryta dopiero w 1966 r., lecz druga znana była już w 1757 r. (pierwsza wzmianka) i stanowiła dość dużą atrakcję dla przedwojennych kurasjuszy przebywających w Łądku-Zdroju. Na najnowszej mapie nie pojawiła się niestety *Jaskinia na Skale* w Rogóźnie, odkryta w 1985 r.

5. PODSUMOWANIE

Nazewnictwo geograficzne stanowi istotną część dziedzictwa kulturowego regionu (Ostafin, 2014, s. 175), przy czym ogromny wpływ na nie mają wydarzenia historyczne i polityka, co doskonale uwidacznia się w prezentowanej w artykule toponimii ziemi kłodzkiej. Zmiana przynależności politycznej w 1945 r., a następnie całkowita wymiana ludności, skutkowały prawdziwą rewolucją — usunięciem (czasem łącznie z całą wielowiekową tradycją) dotychczasowych niemieckich nazw i zastąpieniem ich nazwami polskimi. W kolejnych latach na ograniczenie liczby nazw związanych z osadnictwem wpłynęło wyludnianie się terenów wiejskich, głównie osad wyżej położonych, w których gospodarowanie utrudniały warunki naturalne. Liczebność innych kategorii nazw natomiast w mniejszym lub większym stopniu wzrosła jako efekt osvajania przestrzeni i nazywania bezimiennych (w języku polskim) obiektów.

Zmiany liczby nazw poszczególnych rodzajów obiektów we wschodniej części ziemi kłodzkiej na trzech rodzajach map topograficznych w skali 1 : 25 000. Źródło: opracowanie własne

Na badanym obszarze wschodniej ziemi kłodzkiej na niemieckich mapach topograficznych „Meßtischblatt” zinwentaryzowano³³ łącznie 532 nazwy geograficzne, na polskich mapach topograficznych przedstawiających stan z początku lat siedemdziesiątych XX w. — tylko 225 określeń, a na arkuszach „Wojskowej mapy topograficznej” (stan z lat dziewięćdziesiątych XX w., z częściową aktua-

³³ W wyczerpaniach uwzględniono też nazwy dróg i ścieżek, które nie były analizowane w niniejszym artykule. Na przedwojennej mapie „Meßtischblatt” zaznaczono 50 nazw tego typu, na mapie topograficznej z 1983 r. — zaledwie trzy, a na „Wojskowej mapie topograficznej” — pięć.

lizacją około 2000 r.) — 277 nazw własnych, czyli w zasadzie nadal dwa razy mniej niż przed drugą wojną światową (por. ryc.). Nastąpiło jednak nie tylko ilościowe, ale również i jakościowe zubożenie zestawu nazw geograficznych badanego terenu. Jak wspomniano, tylko niewielka grupa nazw polskich odwołuje się do przedwojennej tradycji, która — co prawda tylko w części — wywodziła się ze średniowiecza i miała słowiańskie korzenie. Podczas wymiany nazw niemieckich na polskie w relatywnie niewielu przypadkach zdecydowano się na bezpośrednie tłumaczenie, nieco częściej wprowadzano substytucje semantyczne (lub rzadziej fonetyczne). Wiele nazw powojennych nie ma jednak żadnego związku ze stanem toponimicznym sprzed 1945 r. Ponadto zrezygnowano z nazywania wielu obiektów mniej ważnych dla ówczesnych władz — zanikło wiele określeń części wsi (nie tylko tych wyludnionych), lasów, skałek i grup skalnych czy źródeł. Biorąc pod uwagę dość intensywny w ostatnim czasie rozwój turystyki na ziemi kłodzkiej, należy uznać to za dużą stratę.

W czasach niemieckich istniały wyraźne zależności między liczbą (zagęszczeniem) nazw na konkretnych terenach a rozwojem turystyki i sposobem gospodarowania. Więcej toponimów występowało na obszarach popularnych turystycznie, to jest w Masywie Śnieżnika, zwłaszcza w jego zachodniej części, w okolicach obecnego Międzygórza (ale już raczej nie w Krowiarkach) oraz w okolicach Łądka-Zdroju. Nazwano tam prawie wszystkie szczyty, pojawiały się liczne miana dróg i ścieżek, skałek, źródeł oraz innych atrakcyjnych turystycznie miejsc. Poza tymi dwoma obszarami tylko wybrane szczyty miały swoje unikatowe nazwy, przy czym często były to niewysokie wzniesienia w pobliżu wsi, mające większe znaczenie dla lokalnej ludności niż odległe wierzchołki wyższych partii gór. Poza wykorzystaniem turystycznym nazwy duktów tworzone były także (a może przede wszystkim) na potrzeby gospodarki leśnej (czasem upamiętniały nawet zasłużonych leśników), stąd więcej ich w pokrytych lasami górach niż w użytkowanych rolniczo dolinach i na przedpolu gór, gdzie z kolei występowały liczniejsze nazwy terenowe (łąk, zespołów pól, zakrzewień). Więcej nazw własnych funkcjonowało także w dość intensywnie wykorzystywanej dolinie Białej Łądeckiej, która — będąc drogą ku uzdrowisku w Łądku — miała też pewne znaczenie turystyczne³⁴.

Działająca po drugiej wojnie światowej Komisja Ustalania Nazw Miejscowości nadawała nazwy głównie miejscowościom i szczytom, w pierwszym przypadku pomijając niektóre mniejsze przysiółki czy osady, w drugim

³⁴ W czasach niemieckich zainteresowanie turystów budziła — obecnie raczej niedoceniana — centralna część ziemi kłodzkiej, np. tamtejsze wzniesienia, z których podziwiano okoliczne góry. Jednym z takich wzniesień była Bielica, zwana częściej Wapniarką, na południe od Żelazna, na której szczycie wzniesiono wieżę widokową. Kilka lat temu, nawiązując do tej tradycji, wybudowano tam nową wieżę.

zaś — rozmieszczając nazwy dość równomiernie, skupiając się jednak na szczytach w wyższych partiach gór, a nie na mniejszych wzniesieniach w pobliżu wsi. Ta równomierność spowodowała, że na terenach, gdzie za czasów niemieckich zagęszczenie nazw nie było zbyt duże, liczba toponimów wzrosła (w szczególności w południowej części Krowiarek), w miejscach popularnych turystycznie przed drugą wojną światową natomiast wyraźnie spadła. Inne obiekty poza osadnictwem i szczytami były po drugiej wojnie światowej nazywane tylko wyjątkowo, z czego wynika znaczny spadek ogólnej liczby toponimów. Podczas gdy liczebność nazw na trzech rodzajach analizowanych map w odniesieniu do szczytów i miejscowości jest dość zbliżona, odnotowano kilkakrotny spadek ich liczby w odniesieniu do obszarów, dróg, skałek i formacji skalnych oraz innych obiektów punktowych; pomiędzy tymi dwiema grupami sytuują się nazwy wodne.

LITERATURA

- Atlas podziału hydrograficznego Polski. Część 2: Zestawienia zlewni (2005). Warszawa: IMiGW.
- Chylińska, D., Kosmala, G. (2010). Krajobrazy bezimienne? Zmiany nazw terenowych na Śląsku (na wybranych przykładach). W: D. Chylińska, J. Łach (red.), *Studia krajobrazowe a ginące krajobrazy. Praca zbiorowa*. Wrocław: Zakład Geografii Regionalnej i Turystyki, Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego, UWr, s. 235–253.
- Ciolek, S. (1995). Zmiany ludnościowe i osadnicze w Sudetach. *Acta Universitatis Wratislaviensis, Prace Instytutu Geograficznego, seria B*, 12, s. 51–64.
- Czerwiński, J. (2009). *Dolny Śląsk. Przewodnik*. Wrocław: Wydawnictwo Kartograficzne Eko-Graf.
- Gładkiewicz, R. (red.). (1990). *Studia z dziejów ziemi kłodzkiej*. Wrocław: Wyd. UWr.
- Gołaski, J. (1967). *Opracowanie nazw na mapach wielkoskalowych. Toponomastyka kartograficzna. Postawy teoretyczne. Metodyka polowych prac nazewniczych*. Warszawa: Państwowe Przedsiębiorstwo Wydawnictw Kartograficznych.
- Kaźmierczyk, J. (1990). Dolny Śląsk a Morawy i Czechy w IX i X wieku. W: R. Gładkiewicz (red.), *Studia z dziejów ziemi kłodzkiej*. Wrocław: Wyd. UWr, s. 17–32.
- Kołodziejczyk, K. (2014). Rozwój sieci szlaków turystycznych wzdłuż granicy polsko-czeskiej w Sudetach w latach 1945–2013. *Prace Geograficzne*, 136, s. 81–101.
- Kondracki, J. (2000). *Geografia regionalna Polski*. Warszawa: Wyd. Naukowe PWN.
- Latocha, A. (2014). Śladami przeszłości — czytanie krajobrazu kulturowego ziemi kłodzkiej. W: K. Kołodziejczyk, D. Chylińska, A. Zaręba (red.), *Studia krajobrazowe, 4B: Krajobraz jako nośnik idei. Ujęcia analityczne*. Wrocław: Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego UWr, s. 159–172.
- Malec, M. (2003). *Słownik etymologiczny nazw geograficznych Polski*. Warszawa: Wyd. Naukowe PWN.
- Martynowski, Z., Mazurski, K. R. (1988). *Sudety: Ziemia Kłodzka i Góry Opawskie*. Warszawa: Wyd. Sport i Turystyka.
- Mazurski, K. R. (1983). *Masyw Śnieżnika. Góry Bialskie*. Wrocław: KAW.

- Mazurski, K. R. (2012). Historia turystyki sudeckiej. Kraków: Centralny Ośrodek Turystyki Górskiej PTTK–Oficyna Wydawnicza „Wierchy”.
- Miszewska, B. (1989). Zmiany zaludnienia Sudetów w okresie powojennym. *Czasopismo Geograficzne*, 60, 2, s. 135–145.
- Ostafin, K. (2014). Toponimy w badaniach krajobrazu środkowej części Beskidu Średniego i południowo-zachodniej części Pogórza Wielickiego. W: K. Kołodziejczyk, D. Chylińska, A. Zaręba (red.), *Studia krajobrazowe. T. 4A: Krajobraz jako nośnik idei. Ujęcia teoretyczne i humanistyczne*. Wrocław: Instytut Geografii i Rozwoju Regionalnego UW, s. 175–184.
- Podział hydrograficzny Polski. Cz. 1: Zestawienia liczbowo-opisowe (1983). Warszawa: IMiGW.
- Potocki, J. (2004). Rozwój zagospodarowania turystycznego Sudetów od połowy XIX w. do II wojny światowej. Jelenia Góra: Wyd. Turystyczne „Plan”.
- Ruchniewicz, R. (2006). Lata 1945–1948. W: W. Wrzeński (red.), *Dolny Śląsk. Monografia historyczna*. Wrocław: Wyd. UW, s. 625–674.
- Siatkowski, J. (1962a). Dialekt czeski okolic Kudowy. *Fonetyka, słowotwórstwo*. Cz. 1. Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Siatkowski, J. (1962b). Dialekt czeski okolic Kudowy. *Fleksja, słownictwo, teksty*. Cz. 2. Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Słownik etymologiczny nazw geograficznych Śląska. Red. S. Rospond, H. Borek, S. Sochacka [różne tomy]. Opole: Instytut Śląski.
- Sochacka, S. (1996). Interetniczne aspekty antroponimii kłodzkiej XIV i XV wieku. W: E. Wolnicz-Pawłowska, J. Duma (red.), *Antroponimia słowiańska. Prace Onomastyczne*, 35. Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, s. 301–308.
- Swoboda, P. (2015). (Nie)autentyczność mikrotoponimów ustalonych po 1945 r. na tzw. Ziemiach Zachodnich. W: A. Gałkowski, R. Gliwa (red.), *Mikrotoponimy i makrotoponimy w komunikacji i literaturze*. Łódź: Wyd. UŁ, s. 41–54.
- Szmytkie, R. (2008). Nieistniejące wsie w Sudetach. W: M. Kulesza (red.), *Czas i przestrzeń w naukach geograficznych. Wybrane problemy geografii historycznej*. Łódź: Wyd. UŁ, s. 225–242.
- Tyszkiewicz, L. A. (1990). Ziemia kłodzka a państwo pierwszych Piastów. W: R. Gładkiewicz (red.), *Studia z dziejów ziemi kłodzkiej*. Wrocław: Wyd. UW, s. 33–43.
- Zasępa, J. (2005). W cieniu Śnieżnika. Związek Gmin Śnieżnickich. Przewodnik. Jelenia Góra–Bystrzyca Kłodzka: Wyd. Turystyczne „Plan”.

Materiał kartograficzny

- Atlas Śląska Dolnego i Opolskiego. (1997). Wrocław: Pracownia Atlasu Dolnego Śląska, Uniwersytet Wrocławski–Polska Akademia Nauk — Oddział we Wrocławiu.
- Dolny Śląsk. Śląsk Opolski. Atlas. (2005). Wrocław: Wyd. Kartograficzne Eko-Graf.
- Mapa topograficzna 1 : 25 000 [opracowana na podstawie mapy 1 : 10 000 z 1977 r.]. Państwowe Przedsiębiorstwo Geodezyjno-Kartograficzne:
- 472.44 Kłodzko (oprac. 1983, druk 1984, wyd. 1)
 - 473.33 Radochów (oprac. 1984, druk 1984, wyd. 1)
 - 482.22 Bystrzyca Kłodzka (oprac. 1983, druk 1984, wyd. 1)
 - 482.24 Domaszków (oprac. 1983, druk 1984, wyd. 1)
 - 483.11 Łądek Zdrój (oprac. 1984, druk 1998, wyd. 1)
 - 483.13 Bolesławów (oprac. 1984, druk 1984, wyd. 1)
- Masyw Śnieżnika. Góry Białskie 1 : 50 000 (2000). Wrocław: Wyd. Kartograficzne Eko-Graf.
- Meßtischblatt 1 : 25 000:

- 3296 (5666) Ullersdorf (Preußische Landesaufnahme 1884, berichtigt 1919)
 3297 (5667) Bad Landeck (Preußische Landesaufnahme 1883, Nachträge 1912)
 3298 (5668) Ober-Hermsdorf (Preußische Landesaufnahme 1883, kleine Nachträge 1913)
 3341 (5766) Wölfelsdorf (Preußische Landesaufnahme 1882, berichtigt 1919)
 3342 (5767) Wilhelmsthal (Preußische Landesaufnahme 1883, einzelne Nachträge 1912)
 3343 (5768) Bielendorf (Preußische Landesaufnahme 1883, einzelne Nachträge 1912)
 Wojskowa mapa topograficzna 1 : 25 000 (Polska — mapa zaktualizowana na podstawie zdjęć lotniczych, stan z 1994 r., Republika Czeska — stan z 1987 r., aktualizacja częściowa, stan z 2000 r.).
 Służba Kartograficzna WP–Sztab Generalny WP–Zakład Geografii Wojskowej:
 M-33-58-C-c, d Polanica-Zdrój (wyd. 1, 2000, druk 2003)
 M-33-58-D-c, d Łądek-Zdrój (wyd. 1, 2000, druk 2003)
 M-33-70-A-a, b Bystrzyca Kłodzka (wyd. 1, 2000, druk 2003)
 M-33-70-A-c, d Domaszków (wyd. 1, 2000, druk 2003)
 M-33-70-B-a, b Stronie Śląskie (wyd. 1, 2000, druk 2003)
 M-33-70-B-c, d Międzygórze (wyd. 1, 2000, druk 2003)
 M-33-071-A-A,B Žulová (wyd. 1, 2001, druk 2003; Polska — stan z 1994 r., aktualizacja częściowa, stan z 2001 r., Czechy — stan z 1987 r.)

SUMMARY

CHANGES OF GEOGRAPHICAL NAMES IN THE KŁODZKO LAND AFTER WORLD WAR II

In the 20th century toponymy of the Kłodzko Land underwent serious changes, which with no doubt can be called a revolution. After 1945 and the displacement of the German population all the pre-war names were substituted with Polish ones, which, unfortunately, only rarely were connected with the former tradition, in some cases as old as the middle ages. Most of new names were introduced by a special commission whose main aim was to mark that the new areas gained by Poland after the World War II (the so called Regained Territories) were successfully taken into possession. However, many places and objects (some mountain tops, rock formations, springs, parts of villages) did not receive a name. In the next decades, new local communities started to accustom the mountainous landscape and independently gave names to various nameless (in Polish) places. Unfortunately, due to the depopulation of rural areas in the Kłodzko Land and other formal reasons, the process was quite slow. The main aim of the paper is not only to analyse those changes, but also to compare the numbers of names in chosen moments of the 20th century. For this purpose three types of maps in 1 : 25 000 scale were used: pre-war (German) “Meßtischblatt”, a Polish topographic map representing the situation at the beginning of the 1970s and, finally, the “Army topographic map” from the end of the 20th century. On the first map 531 geographical names were marked, on the second — only 225, and on the third — 277, which is still approximately half of the number before 1945.

Key words: geographical names, population displacement, depopulation, space accustoming, Kłodzko Land